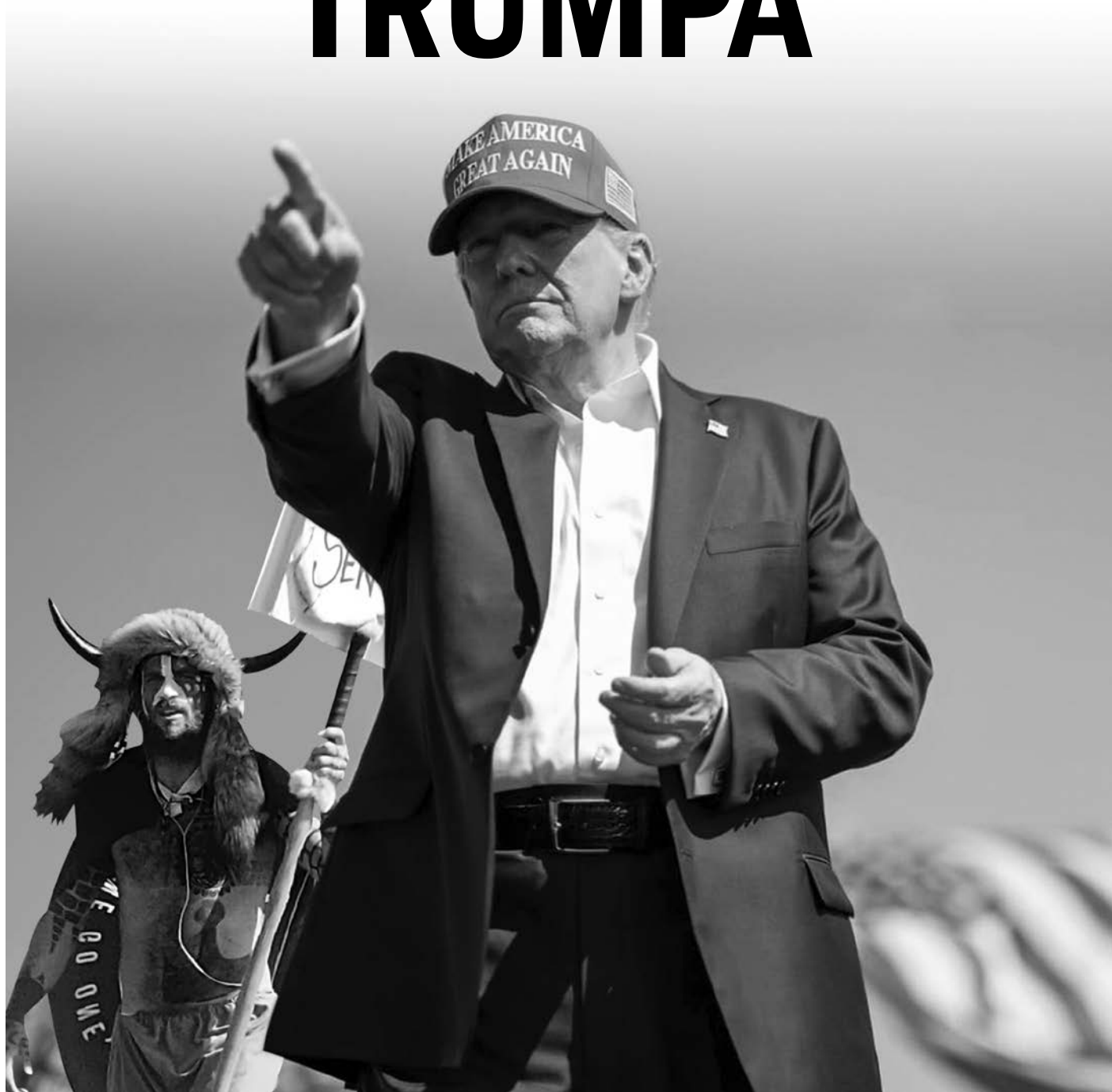

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

3. číslo / ročník XIII. / září 2024 / cena 40 Kč

KULT DONALDA TRUMPA

Obsah

■ Úvodník

Koledování si s Trumpem (<i>Tomáš Fošum</i>)	3
--	---

■ Evropská unie

Evropská unie má namále, varují zprávy, které si sama objednala (<i>Karel Barták</i>)	4
---	---

■ Střední Evropa

MAGA a MEGA. Padne si americký prezident Trump do náruče s evropským prezidentem Orbánem? (<i>Jan Blažek</i>)	6
Rakousko čeká těžko předvídatelný podzim (<i>Miroslav Šepták</i>)	9
Polsko-ukrajinskou diskusi o dějinách provází tvrdohlavá neústupnost (<i>Michal Lebduska</i>)	10
Trhliny v polské vládní koalici (<i>Wojciech Hofmański</i>)	12
Politická kolonizace veřejnoprávních médií na Slovensku (<i>Marián Balázs</i>)	14

■ Česko

Krajské volby jako tiché referendum o vládě? (<i>Antonín Berdych</i>)	17
Agrofert roste i bez Babiše. Jak se daří skupině, která má tržby přes 200 miliard? (<i>Petr Zenkner</i>)	19

■ Rozhovor

Trump je schopen prodat kohokoliv (<i>Tomáš Fošum</i>)	22
--	----

■ Kultura

Suverénní Vlny přinášejí autenticitu, drama i katarzi (<i>Jan Gregor</i>)	25
V jádru věci šlo o záležitost vkusu (<i>Lucie Zakopalová</i>)	26
Naléhavost osvětlování vlastních hříchů minulosti (<i>Matúš Guziar</i>)	28

■ Historie

Kdo tudy chodil a kdo je vodil. Zrod fenoménu polských Tater (<i>Táňa Matelová</i>)	30
---	----

■ Zraněná města

Rumburk: Malá Paříž v Českém Nizozemí (<i>Martin Veselka</i>)	32
---	----

Demokratický střed

3/2024, vydáno v září 2024, ročník XIII.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Jan Blažek, Marie Jüptner Medková, Jan Jüptner, Pavel Cechl,

Tomáš Orlík, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, fotomontáž na úvodní straně: Demokratický střed, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4 x ročně

Šestého ledna roku 2021 nedorazili na Kapitol ani tři králové, ani koledníci, ale rozlícený dav příznivců končícího prezidenta USA Donalda Trumpa. K pochodu k sídlu amerického Kongresu je vyzval přímo jejich idol, jenž odmítl uznat svou porážku v listopadových prezidentských volbách. Bez jakýchkoliv relevantních důkazů dodnes tvrdí, že hlasování bylo zfalšováno. Po řádění jeho fanoušků v prostorách amerického parlamentu zůstalo několik mrtvých. Mnoho přitom nechybělo, aby došlo k daleko větší tragédii. Děsivou událost velmi plasticky zachycuje dokument *Čtyři hodiny v Kapitolu*. Kdo má ještě pochybnosti, zda se Trumpovi a jeho věrným ohledně tříkrálové vzpoury náhodou nekřivdí, měl by se na film podívat.

Nejen po jeho zhlédnutí se dere na jazyk otázka, jak je možné, že Donald Trump získal letos republikánskou nominaci a v podzimních volbách má reálnou šanci dosáhnout svého znovuzvolení. Ponechme však stranou, proč si tolik Američanů dokáže Trumpův návrat do Bílého domu představit. Ještě více fascinující je totiž skutečnost, že s jeho případným comebackem nemá problém řada českých politiků, novinářů a publicistů, kteří rádi mluví o svobodě nebo demokracii. K dnešnímu chápání těchto pojmů neodmyslitelně patří parlamentarismus a svobodné volby. Obojí Trump znesvětil.

Navíc má na svém kontě spoustu pozoruhodných výroků. V loňském televizním rozhovoru třeba prohlásil, že by se jako diktátor choval pouze první den po návratu do prezidentského křesla. Později to označil za žert. Letos v červenci zase vyslal tajuplný vzkaz americkým křesťanům. Pokud ho prý letos zvolí, nebudou už muset za čtyři roky znovu chodit k volbám. Trump se též opakovaně pochvalně vyjádřil o různých diktátorech včetně ruského prezidenta Vladimíra Putina. Jak s tím vším naložit? Autoři knihy *Jak umírá demokracie* Steven Levitsky a Daniel Ziblatt u podobných autoritářských politiků jednoznačně radí, abychom jejich výroky brali vážně. Ve svých zdánlivě velkohubých vyjádřeních dost často odhalují skutečné záměry.

Fandit Trumpovi a být zároveň vyznavačem demokracie zkrátka připomíná kvadraturu kola. Nicméně jeho znovuzvolení není v zájmu svobodomyšlného Středoevropa ani vzhledem k válce na východ od našich hranic, v níž Ukrajina čelí ruské vojenské agresi. Trump si přitom jako

kandidáta na viceprezidenta vybral Jamese Davida Vance, jenž se před časem nechal slyšet, že je mu jedno, jak tato válka dopadne. Trumpem ovládaní republikánští zákonodárci několik měsíců blokovali v Kongresu vojenskou pomoc Ukrajině. Sám Donald Trump nebyl v nedávné předvolební debatě schopen říct, zda si přeje její vítězství. Známy je jeho výrok, že by válku ukončil za jeden den. Neřekl ovšem jak.

Vzhledem k jeho sympatiím k Putinovi je třeba se Trumpovy případné „mírové iniciativy“ obávat. Ukrajina by po ní mohla být podstatně menší než dnes. Běžnému Američanovi může být možná jedno, jak ruská agrese dopadne, našinci by to vzhledem k bohatým mrazivým zkušenos-

tem s pány z Kremlu putna být nemělo. Na Ukrajině se hraje i o naši bezpečnost. Trumpova vyzyvatelka za Demokratickou stranu Kamala Harris Ukrajinu jednoznačně podporuje.

V této souvislosti je dobré si také připomenout, jak Trump coby prezident oslaboval NATO svými hrozbami, že z něj USA vystoupí, pokud ostatní

členské státy nebudou vydávat dostatek peněz na obranu. NATO pro naši zemi znamená základní bezpečnostní pilíř. Stejně jako je pro nás v dnešním neklidném světě životně důležité členství v Evropské unii, které poskytuje Česku podstatně vyšší vliv na světové dění, než kdyby fungovalo jako sám voják v poli. A právě Unii označil Trump za obchodního nepřítele Spojených států. Jako první poválečný prezident USA nevnímal evropskou integraci jako užitečnou pro svobodný svět, nýbrž se vůči ní vymezoval.

Kdo si tedy v Česku může přát Trumpovo znovuzvolení kromě různých nedemokratických sil? Nejspíše někteří rádoby konzervativci, pro něž jsou takzvané kulturní války důležitější než demokracie a právní stát. Lidé, kteří po Trumpovi opakují nesmysly, že Kamala Harris je komunistka. Kulturní války bývají otravné z obou stran. Často se vedou způsobem, že zkarikujete názory svého protivníka a přilepíte mu očeřující nálepku. Takže Kamala Harris se pak stává nebezpečnou reprezentantkou „wokismu“, která nás připraví o svobodu, zatímco potřetí ženatý Trump se zálibou v pornohvězdách platí za ochránce konzervativních hodnot. V takto pokřiveném obraze světa samozřejmě útok na Kapitol a zahrávání si s osudem Ukrajiny ztrácejí na významu.

Tomáš Fošum

Koledování si s Trumpem

Demokratický střed
Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Předplatte si Demokratický střed. Roční předplatné (4 čísla) činí i s poštovným 300 Kč.

Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz.

Evropská unie má namále, varují zprávy, které si sama objednala

Čtyři stovky stran a 170 doporučení obsahuje zevrubná zpráva o konkurenceschopnosti evropské ekonomiky, kterou po roce práce představil začátkem září v Bruselu Mario Draghi, vážený a ctěný exprezident Evropské centrální banky a také bývalý italský premiér. Jeho analýza je nevybíravě drsná a jeho návrhy neomalenež ambiciózní a nákladné. Evropa podle něj nemá na vybranou – buď se semkne a vzchopí, nebo se propadne do bezvýznamnosti se všemi důsledky pro své obyvatele.

„Pokud Evropa svým občanům nebude poskytovat blahobyt, mír, demokracii, rovnost a svobodu v udržitelném světě, ztratí smysl své existence,“ konstatoval suše Draghi, který má na bankéře nevšední dar pro silná prohlášení. Upozornil, že státy Evropské unie nabírají v globálním měřítku zpoždění od začátku 21. století. Příjmy domácností v USA vzrostly za poslední dvě desetiletí oproti zemím „sedmadvacítky“ dvojnásobně. Dlouho se zpomalování svádělo na konjunkturální výkyvy, drobná klopýtnutí. Nyní – poté, co EU přišla o laciné energie z Ruska a přátelskou náladu ve světovém obchodu – je jasné, že jde o „katastrofu“.

Na tomto pozadí předložil Draghi dlouhý sled nutných opatření. Nebral přitom ohled na zakořeněná tabu ani na známé „červené čáry“ těch či oněch vlád členských zemí. Domnívá se, že EU potřebuje investice v hodnotě 800 miliard eur ročně – na dotažení klimatické a digitální transformace, na posílení obranyschopnosti, na udržení či obnovu konkurenceschopnosti svého průmyslu vůči Spojeným státům a Číně.

I kdyby se povedlo skutečně zavést jednotný kapitálový trh a podnítit soukromé investice, stačit to určitě nebude, soudí Draghi. Na obranu či společné projekty, jako jsou rozvodné sítě či zásobárny surovin, bude nutné mobilizovat veřejné finance. Zpráva opatrně navrhuje další společné zadlužení po vzoru fondu obnovy z roku 2021, a to formou emise evropských dluhopisů. Připouští však také jiné způsoby včetně navýšení sedmiletého rozpočtu EU ze státních příspěvků nebo nalezení nových vlastních zdrojů, jako jsou dnes cla na vnějších hranicích EU nebo zloemek z vybrané DPH.

Dekarbonizace na účtech

Jakékoliv nové „utrácení“ se v mnoha hlavních městech nelíbí; německý ministr financí Christian Lindner ho odmítl hned zatepla. I na jeho adresu Draghi podotkl, že doby, kdy se radikální řešení stále jen odkládala na později, jsou nenávratně pryč. Ještě před pěti lety se mohlo zdát, že EU tak nějak prosperuje. Dnes se ukazuje, že to byla iluze. Je třeba otočit kormidlem, a to okamžitě. „Prokrastinace způsobila pomalejší růst, a určitě nevedla k větší shodě. Dosáhli jsme bodu, kdy budeme muset obětovat svůj blahobyt, životní prostředí nebo svobodu, pokud se neodhodláme k činům.“

S předsedkyní Evropské komise Ursulou von der Leyen se Draghi podle vlastních slov dohodl, že zelená transformace ekonomiky je namístě a musí být dotažena do konce. Zároveň však varoval, že vyžaduje daleko lepší koordinaci a sladění jednotlivých politik, pokud se nemá obrátit proti konkurenceschopnosti a růstu ekonomiky. Není možné, aby při neustálém zvyšování podílu obnovitelných zdrojů na výrobě elektřiny platili evropští spotřebitelé o 158 procent vyšší cenu než ti američtí. Ceny plynu v EU jsou až pětkrát vyšší než v USA. „Lidé nevidí výhody dekarbonizace na svých účtech,“ uvedl.

Nejde jen o to, že Evropa neoplývá přírodními zdroji. Tato situace je důsledkem pravidel fungování trhu s energiemi, která je třeba od základů změnit: „Vysoké daně a poplatky, které si účtují obchodníci s energiemi, podvazují naši ekonomiku a poškozují domácnosti.“ Draghi proto žádá, aby EU rychle vypracovala plán, jak výhody dekarbonizace promítnout do podmínek pro konečné uživatele, což by povzbudilo produktivitu a růst.

Velmi mu leží na srdci neschopnost EU, tedy jejích členských států, držet krok s USA v oblasti inovací. Evropské firmy vydaly v roce 2021 na výzkum a vývoj o 270 miliard eur méně než ty americké. Hlavními investory v EU jsou automobilky, zatímco v Americe jsou to dnes výlučně firmy zaměřené na špičkové technologie. Celá třetina úspěšných startupů, takzvaných jednorožců, opouští EU a končí v USA.

„Nedokážeme přetavit inovaci do výroby. Inovativní firmy, které chtějí v Evropě růst, narážejí na každém kroku na nesourodou a omezující regulaci,“ píše se v dokumentu, podle něhož trpí malé inovativní podniky v EU přemírou předpisů, evropských i národních. Jako příklad uvedl Draghi nařízení o ochraně osobních údajů nebo i nedávný Akt o umělé inteligenci. Malé firmy si nemohou dovolit najímat lidi jen na to, aby plnily úkoly plynoucí z těchto předpisů. „Zabíjíme je svou vlastní legislativou,“ uvedl.

Bezpečnost a závislosti

Zhoršující se mezinárodní prostředí je podle Draghiho dalším faktorem ohrožujícím ekonomickou budoucnost EU. Poukázal na zásadní závislosti na Číně u některých surovin či technologií. „Pokud nebudeme jednat, hrozí nám, že budeme vydíratelní,“ uvedl. A navrhl, aby EU vedle

Špičkám EU není do smíchu. Předsedkyně Evropské komise Ursula von der Leyen a italská premiérka Giorgia Meloni.

Foto: Wikimedia Commons/Riccardo De Luca

klasické zahraniční politiky pěstovala „skutečnou zahraniční ekonomickou politiku“ jako nástroj zachování vlastní svobody.

Je třeba uzavírat daleko více preferenčních obchodních dohod a dohod o přímých investicích, budovat v EU zásoby kriticky důležitých surovin a materiálů a utvářet spolehlivé dodavatelské řetězce. Pouze Unie jako celek bude schopna něco takového dělat; její jednotlivé státy nemají dostatečnou váhu. „Jedině společně máme dostatečný výtlač, abychom to dokázali,“ konstatoval v dokumentu.

Nová hrozba ozbrojeného konfliktu odhalila značné nedostatky v obranné kapacitě EU. Dohromady utrácí 27 členských zemí na obranu nejvíc peněz na světě, na kapacitě jejich vojenského průmyslu to však není vidět. Zde Draghi poukazuje na fragmentaci, neschopnost reagovat na okamžité potřeby, nedostatečnou standardizaci a zaměnitelnost zbraní a zbraňových systémů. Jako příklad uvádí, že členské státy EU vyrábějí sedm druhů tanků, zatímco Spojené státy pouze jeden.

Popsané návrhy jsou pouze zlomkem košatého dokumentu vybaveného množstvím grafů a statistik. Draghi komentuje, zasazuje do kontextu, předkládá návrhy ře-

šení a především varuje. Upozorňuje, že Evropa reálně zaostává za USA i Čínou, že její zmenšující se populace ji činí zranitelnější a její lpění na způsobech a zvyklostech 20. století ji velmi oslabuje. Klade značný důraz na vzdělání lidí, na dovednosti jako jeden z klíčových receptů, aby se Evropa vyšvihla opět do čela pokroku, který je dnes určován špičkovými technologiemi a umělou inteligencí.

I zde by měla EU odvést kus práce. Ačkoliv je vzdělání národní kompetencí, horuje Draghi pro maximální koordinaci, sladování osnov i učebních plánů, vzdělávání dospělých, přeškolení a reformu odborného vzdělávání. Bez potřebných dovedností lidí nemůže Evropská unie přejít na digitální ekonomiku a efektivně využívat výsledky inovací.

Vrací se také k dlouholeté bolesti v podobě překážek fungování vnitřního trhu EU. Teoreticky by Unie měla mít k dispozici nezbytné nástroje, ale její jednotný trh nefunguje dobře a v poslední době ho dále oslabuje volnější poskytování národních subvencí umožněné od covidové pandemie. Zasazuje se o to, aby se EU chovala daleko více jako blok, aby se její členské země soustředily na nejdůležitější úkoly, shodly se na účinné politické koordinaci, semkly se k dosažení společných cílů. Jedině s fungující ekonomikou může Evropská unie svým občanům zajistit to, na čem nejvíc záleží – demokracii, základní práva a svobody.

Pouští se i na čistě politickou půdu. Navrhuje, aby se rozpočet EU přeorientoval od podpory chudších regionů a zemědělství, které dnes spotřebovávají 70 procent, na inovace a podporu konkurenceschopnosti. Všímá si i evropského rozhodovacího procesu, jemuž zásadně škodí existence práva veta. „Je třeba rozšířit, ba plošně zavést rozhodování kvalifikovanou většinou. Pokud to nepůjde, tak umožňovat spolupráci států, které chtějí postupovat v rámci zesílené spolupráce. Je vždycky lepší jít kupředu společně, ale pokud to nejde, musíme mít alternativy,“ razí názor, který se nebude líbit všude, a zvláště ne v Praze. Draghi se však kontroverzí nebojí. Věř, že převládne ne-li zdravý rozum, pak kolektivní instinkt velící přežít. „Pokud se to neudělá, nečeká nás smrt. Čeká nás ale dlouhá agónie,“ odpověděl Draghi na otázku při tiskové konferenci, co bude, když se jeho návrhy nenaplní.

Co s tím?

Dlouho očekávaná a dávno avizovaná zpráva měla být původně hotova už v únoru. Nakonec byla zveřejněna až poté, co byl zvolen nový Evropský parlament a jmenování špičkoví činitelé EU na pětileté období. Draghi nevysvětlil, co bylo příčinou průtahů. Naopak si liboval, že on a jeho tým měli na práci víc času. V Bruselu se hodně spekulovalo o obavách, že by její kritický tón mohl ovlivnit jak eurovolby, tak zmíněné nominace.

Evropská komise dostala letos v dubnu už jednu podobnou zprávu, tehdy z pera Enrica Letty, rovněž italské-

ho expremiéra. Byla věnována stavu a budoucnosti jednotného vnitřního trhu EU. Také on upozorňoval na trestuhodné zpoždování za Spojenými státy, a to jak v hospodářském růstu, tak v konkurenceschopnosti a v dynamice inovací. Navrhl například, aby státy EU a její finanční instituce využívaly úspory obyvatel v bankách, z nichž každoročně 300 miliard eur plyne do Spojených států, kde pomáhají tamní ekonomice. Zprávou se zabývala jarní „ekonomická“ schůze Evropské rady, ale zatím není ani vidu, ani slechu po nějakém opatření, které by z ní vycházelo.

Lídři sedmadvacítky a pohlaváři institucí EU mají tedy nyní k dispozici už dva stěžejní dokumenty obsahující dosti přesnou a důkladnou analýzu nelichotivého stavu evropského průmyslu a šířeji celé ekonomiky. Sami si je objednali.

Budou o nich jednat 8. listopadu na neformální schůzi v Budapešti. V prosinci pak bude definitivně ustavena nová Evropská komise a mašinérie EU se na pět let dá po volební přestávce zase do pohybu. Rok 2025 ukáže, jak s oběma dokumenty nová exekutiva – a vlády členských zemí – naloží. Zda se stanou odrazovým můstkem pro konání, nebo skončí v šuplíku předsedkyně komise Ursuly von der Leyen. Doufejme, že se na evropské politiky odpovědné za osud kontinentu přenesou aspoň trochu onoho znepokojení a naléhavosti, které jim tlumočil všemi vážený a uznávaný Mario Draghi.

Karel Barták

MAGA a MEGA. Padne si americký prezident Trump do náruče s evropským prezidentem Orbánem?

Možný budoucí prezident USA Donald Trump a maďarský premiér Viktor Orbán se opakovaně ujistili o vzájemném obdivu. Překvapivě hodně se shodují i v názorech na společenské a mezinárodní otázky. Kde se tyto názory berou, jak se šíří a jak nahrávají agresivní politice Kremlu? Nahlédneme do zákulisí maďarských vlivových operací v USA.

„Existuje jeden muž, Viktor Orbán. Slyšel o něm někdy někdo? Je to pravděpodobně jeden z nejsilnějších vůdců kdekoliv na světě. Je to vůdce Turecka.“ Toto prohlásil loni v říjnu na předvolebním meetingu v New Hampshire americký kandidát na prezidenta Donald Trump. Oplácel tak komplimenty, které na Trumpovu adresu opakovaně směřoval Viktor Orbán, předseda maďarské vlády. Ty by šlo shrnout do prostého sdělení – návrat Donalda Trumpa do Bílého domu je žádoucí, protože povede ke konci války a nastolení míru. Myšlena je samozřejmě válka, kterou na Ukrajině rozpoutal ruský prezident Vladimir Putin.

Odpůrci obou politiků se tehdy za břicho popadali. Stárnoucí exprezident zase něco popletl a jeho snaživý nohled Orbán si vedle chvály vysloužil i notnou dávku přezí-

ravosti. Smích ale nebyl namístě. Trump dal tenkrát poprvé najevo, že Orbána bere vážně, i když chybně uvedl zemi jeho původu. Maďarskému premiérovi se zase potvrdilo, že dlouholetá strategie nese ovoce a jeho vliv mezi americkými republikány nabírá na síle. A nebezpečně jasně se ukázalo, na čem se oba politici shodnou. Na obdivu k vůdcovskému stylu politiky, tedy autokratismu. A na snaze nastolit na Ukrajině mír podle představ ruského agresora, tedy de facto na konci stávajícího mezinárodního právního řádu.

Když se letos v červenci Maďarsko chopilo předsednictví v Radě Evropské unie, zvolilo si za své heslo větu Make Europe Great Again, ve zkratce MEGA, a to ve zřetelné nárazce na obdobný Trumpův slogan Make America Great

Again, MAGA. Bez konzultací s ostatními Evropany se Orbán hned zkraje vydal na improvizovanou „mírovou misi“, v jejímž rámci navštívil Trumpa, Putina i prezidenta Ukrajiny Volodymyra Zelenského. Spanilá jízda způsobila pobouření v Evropě, před maďarským publikem pomohla vykreslit Orbána jako státníka světového významu a možná podnítila jisté plané naděje v Rusku. Žádné konkrétní výsledky ale nepřinesla, tedy pomineme-li, že ostatní evropští představitelé v reakci na ni začali maďarské předsednictví do značné míry ignorovat.

Maďarsko tak, zdá se, svou chvíli evropské slávy nevyužívá smysluplně. Během jeho předsednictví se asi moc sporných otázek vyřešit nepodaří a ani postavení Maďarska v rámci Unie se nezlepší tak, jako se to nedávno povedlo Čechům. O to více si Viktor Orbán slibuje od listopadových prezidentských voleb v USA. Jestli američtí voliči vyslyší jeho přání a podruhé si zvolí Trumpa, můžeme očekávat, že se si čelní představitelé MAGA a MEGA padnou do náruče a společně oznámí nástup nové éry ve světové politice. Trump jako designovaný prezident USA a Orbán jako prezident Evropské unie. Maďarština, ostatně stejně jako angličtina, totiž používá pro předsednictví

EU termín prezidentství – *elnökség*, anglicky *presidency*. A kdo by si v historických chvílích lámal hlavu podrobnostmi, že?

Aby nás tato případná podívaná zas až tolik nepřekvapila, podívejme se, jakými vlivovými operacemi si Viktor Orbán po roky buduje kredit mezi důležitými republikány a v širším okolí Donalda Trumpa. Jeho vliv na amerického exprezidenta je totiž větší, než si většina z nás připouští.

Zkušenosti na rozdávání

O ruských ambicích ovlivňovat veřejnou debatu a nálady v USA se toho už napsalo dost, s blížícími se prezidentskými volbami v USA se s podobnými články a analýzami roztrhl pytel. O maďarském ekvivalentu těchto snah se nepíše téměř nic, alespoň u nás ne. Ovšem mělo by – jsou sice svým rozsahem podstatně menší než ty ruské, ale možná díky své nenápadnosti o to účinnější. A přitom usilují o stejné cíle a pracují se stejnými narativy.

Donald Trump zdraví se zdviženou pravicí své příznivce.

Foto: Wikimedia Commons/Gage Skidmore

Koneckonců i ve svém tradičním letním projevu v rumunských lázních Băile Tușnad se Viktor Orbán letos pochlubil, že je maďarská vláda „zapojena do činnosti programového týmu prezidenta Donalda Trumpa“. Jde o stejný projev, v němž zopakoval, že by Evropa měla přestat „podporovat válku“ (rozuměj: pomáhat napadené zemi bránit se agresorovi). A prorokoval, že jestli tak neučiní, potom „po Trumpově vítězství bude muset ostudně uznat svoji porážku“.

Viktor Orbán se v okruhu vlivových skupin okolo Donalda Trumpa vyskytuje už dlouho. I u nás jsme zaznamenali, že jako jediný evropský premiér vystoupil na konferenci amerických konzervativních aktivistů CPAC (Conservative Political Action Conference), která v posledních letech přitahuje rostoucí počet radikálů. Maďarský premiér ale hned ukázal, že nechce být pouhým přizvaným řečníkem, nýbrž aktivním tvůrcem ideové náplně konference – od roku 2022 pořádá obdobu této akce i u sebe doma. Budapešťské konferenci CPAC, které se v roce 2023 zúčastnil i český expremiér Andrej Babiš, přezdívá polský ministr zahraničí Radosław Sikorski „sabat proputinovských nacionalistů“.

Nenápadnější, ale možná o to vlivnější je maďarská stopa v Projektu 2025, tedy obsáhlém programu komplexní politické a společenské přestavby USA z pera amerického think tanku Heritage Foundation. Jádrem projektu tkví ve snaze centralizovat po Trumpově vítězství ve volbách moc, stabilizovat ji a hlouběji ukotvit konzervativní křesťanské hodnoty ve společnosti. Podle kritiků tento plán nelze provést tak, aby nebyl v rozporu s principy odluky státu a církve, politické plurality, a hlavně právního státu. Od chvíle, kdy průzkumy začaly ukazovat, že Donald Trump zdaleka nemá volební vítězství v kapse, rozhodl se od silně kontroverzního Projektu 2025 distancovat. Prohlásil dokonce, že neví, co to je. Jisté ale je, že za projektem stojí někdejší ministři Trumpovy vlády.

Heritage Foundation přitom smluvně spolupracuje s vlivným budapešťským think tankem Danube Institute, jednou z vícera vlivových institucí štedře financovaných z prostředků maďarské vlády. Právě to měl asi Orbán na mysli, když mluvil o zapojení do programového týmu prezidenta Trumpa. Je to logické – s centralizací a stabilizací moci, stejně jako s destrukcí právního státu má Orbán zkušeností na rozdávání. Vytvořením devítisetstránkového textu Projektu 2025 ovšem plodná spolupráce obou think tanků nekončí. Například v průběhu září 2024 pořádají obě organizace v Budapešti již čtvrtý společný summit, tentokrát na téma „nový světový řád“.

Jednou z klíčových postav při prosazování Orbánova vlivu v kruzích amerických republikánů je konzervativní publicista Rod Dreher. Dnešního externistu Danube Institute Orbán oslnil při osobním setkání již v roce 2019, od té doby mu Dreher napomáhá vytvořit vlivovou síť mezi americkými intelektuály. Byl to prý právě on, kdo přiměl kontroverzního moderátora a politického komentátora Tuckera Carlsona vysílat v 2021 svou televizní show přímo

z Budapešti, což byl klíčový okamžik v budování Orbánovy popularity v USA.

Dreher kromě toho sám píše oslavné články o maďarském premiérovi do vlivných médií. Pro ilustraci – o Orbánově výše zmiňovaném projevu v Băile Tușnad mu nedávno vyšel v deníku *Maygar Nemzet* článek *Viktor Orbán – výjimečný vizionář*, který byl v angličtině zveřejněn pod titulkem *Viktor Orbán: Boj proti civilizační katastrofě Západu*.

Válka je mír

S konzervativními intelektuály v anglosaském světě kultivuje Orbánův režim vztahy již dlouho a systematicky. Slouží mu k tomu i štedrá nabídka studijních a rezidenčních pobytů na maďarských univerzitách, případně nabídka lukrativních postů v příspěvkových organizacích maďarské vlády. Takhle se například do Budapešti dostali dnešní oficiální ředitel Maďarského institutu mezinárodních vztahů Američan Gladden Pappin a britský konzervativní politik John O'Sullivan, který ve svých dvaosmdesáti letech formálně řídí právě Danube Institute.

Orbánovi se pomocí výše popsaných sítí daří v kruzích amerických konzervativců nejen prosazovat svůj vliv, ale i takovou interpretaci světových událostí a vývoje, která napomáhá ambicím Kremlu. Jedním z jeho mistrovských kousků je propagandistické překroucení reality ve vztahu k Putinově agresi na Ukrajině. Neustálým opakováním se mu podařilo přesvědčit nemalou část maďarských voličů, ale bohužel i světové veřejnosti, že pomoc napadené Ukrajině v její obraně proti agresi je „podpora války“, zatímco akceptovat požadavky ruského agresora, jenž válku začal, přinese mír.

Zní to naprosto absurdně, je to v rozporu s veškerou historickou zkušeností. A připomíná to klasické heslo totalitních států, jak ho v románu *1984* definoval britský spisovatel George Orwell: „Válka je mír. Svoboda je otroctví.“ Přesto to mnozí přijali za své, včetně těch republikánských zákonodárců, kteří letos pomoc Ukrajině dlouhé měsíce blokovali.

Orbánův a Trumpův obdivovatel, již zmiňovaný Tucker Carlson, se nedávno pokusil překroutit i samotnou historickou zkušenost, kterou lidstvo s orbánovským přístupem k válce a Putinovi má. Ve svém diskusním pořadu na síti X poskytl prostor popírači holokaustu, jenž tvrdil, že nacistický diktátor Adolf Hitler na úsvitu druhé světové války chtěl mír. Za válku nese podle něj odpovědnost britský premiér Winston Churchill proto, že se Hitlerovi stavěl na odpor. Donald Trump i Viktor Orbán nechali toto nezapomené tvrzení bez komentáře.

Výsledek listopadových prezidentských voleb v USA bude těsný, nelze ho předvídat. Jestli Viktor Orbán a Vladimir Putin skrze Donalda Trumpa uspějí, čeká asi celý svět návrat do éry silných vůdců. A silných lží.

Jan Blažek

Rakousko čeká těžko předvídatelný podzim

Alpský stát vyhlíží nejdůležitější politické klání posledních let. Největším favoritem zářijových parlamentních voleb jsou Svobodní. Navzdory možnému vítězství však mohou skončit v opozici.

Na první pohled současná rakouská politická situace nedává smysl. Největším aspirantem na prvenství je Svobodná strana Rakouska (FPÖ), která ještě před pěti lety čelila několika závažným skandálům spojeným s tehdejšími vicekancléřem a svým předsedou Heinzem-Christianem Strachem. Během dovolené na ostrově Ibiza sliboval údajně neteři ruského oligarchy přednostní přístup k lukrativním státním zakázkám výměnou za ilegální financování strany. Následné předčasné volby skončily triumfem lidovců (ÖVP), kteří poprvé v rakouské historii vytvořili společnou vládní koalici se Zelenými.

Zlomovým momentem volebního období se stal od-

ky koronavirové pandemie, zvýšenou migrací, energetickou krizí a pokračujícím zdražováním začalo více naslouchat agilním Svobodným.

Žák Jörga Haidera

Jejich současný předseda Herbert Kickl je nejlépe připraveným lídrem za poslední dvě dekády. Komunikaci s voliči se učil od svého kontroverzního předchůdce Jörga Haidera. Jeho rukopis nesou všechny kampaně FPÖ posledních dvaceti let. Kickl patří mezi příznivce konfrontačního stylu politiky. Požaduje učinit z Rakouska „pevnost“, čímž má na mysli re-

strikce vůči migrantům i navrácení kompetencí Evropské unie zpět alpskému státu. Slibuje snížení daní, vymýcení korupce a energetickou bezpečnost ve spolupráci s Ruskem. Dovedně přitom využívá slabosti hlavních soupeřů.

Od jeho hlavního vyzývatele úřadujícího kancléře a lídra Rakouské lidové strany (ÖVP) Karla Nehammera se odvrátila část středových voličů. Nevěří mu, že prosadí své sliby, neboť podle jejich názoru tři roky příliš ustupoval Zeleným.

Lidovci zatím nevyužili eso v rukávu v podobě perspektivní dvojky na kandidátce, kterou je třicetiletá Claudia Plakolm. Jednalo by se o překvapivý tah, kdy by současná státní sekretářka pro mládež a digitalizaci mohla přinést lidovcům potřebnou dynamiku a dojem svěžího větru s tím, že by kriticky zhodno-

tila bilanci současné vlády. Nutnou dávku sebereflexe by mohli někteří voliči vnímat pozitivně. Lidovecké hlavní volební heslo o politickém středu a stabilitě není vůbec špatné, jenže strana s Nehammerem v čele nepůsobí příliš důvěryhodně.

Sociální demokracie (SPÖ) vstupuje do předvolebního ringu s ambiciózním cílem zvítězit. Tomu patrně věří jen její skalní příznivci. Stranu oslabují vnitřní konflikty

Naděje Rakouské lidové strany Claudia Plakolm.

Foto: Wikimedia Commons/© BKA/Aigner

chod kancléře a předsedy ÖVP Sebastiana Kurze, jenž v říjnu 2021 podal demisi kvůli podezření na zneužití veřejných financí a křivou výpověď. Vláda tím ztratila tah na bránu a vůli činit reformní rozhodnutí. Rakousko zmítané důsled-

v daňových otázkách nebo migrační politice. Pochybnosti panují nad tím, zda jejich současný lídr Andreas Babler je tím pravým.

Pivaři čeří vody

Navíc socialisté musejí počítat s nečekanou konkuncí. Kromě Zelených levicové vody čeří Pivní strana. Vede ji hudebník a bývalý neúspěšný prezidentský kandidát Dominik Wlazny známý jako Marco Pogo. Nevadí, že strana má jen velmi obecně formulovaný program. „Pivaři“ bodují především u voličů nastupující generace a v městských aglomeracích.

Třebaže všechny dlouhodobé průzkumy veřejného mínění pokládají prvenství Svobodných za téměř hotovou záležitost, jejich vítězství nemusí znamenat splnění cíle, tedy aby byl Herbert Kickl jmenován spolkovým kancléřem. Všichni ostatní političtí soupeři totiž koalici s ním striktně odmítají. Na druhé straně identická slova zazněla

kdysi rovněž během zemských voleb v Dolním Rakousku a Salcbursku. Nakonec zde lidovci utvořili koalici právě s FPÖ.

Nelze přitom vyloučit, že po volbách nezůstane v Rakousku kámen na kameni. Jména jako Nehammer nebo Babler mohou být minulostí. Například u socialistů by se současný burgenlandský hejtman Hans Peter Doskozil rozhodně spolupráci se Svobodnými nebránil.

Do procesu jmenování vlády může zasáhnout rakouský prezident Alexander Van der Bellen. Hlava státu se netají výhradami vůči Kicklovi. Vadí mu především jeho postoj k Evropské unii a k rusko-ukrajinskému konfliktu. Může proto do jisté míry dojít k opakování scénáře z roku 1999. Vítězná sociální demokracie skončila tehdy v opozici a ve vládě zasedli druzí Svobodní a třetí lidovci. Rakouský podzim tak slibuje pokračování příběhu s těžko předvídatelným koncem.

Miroslav Šepták

Polsko-ukrajinskou diskusi o dějinách provází tvrdohlavá neústupnost

Poslední dny prázdnin se v Polsku nesly ve znamení další vzrušené debaty o polsko-ukrajinských vztazích. Bouři vyvolal nyní již bývalý ukrajinský ministr zahraničí Dmytro Kuleba na tradiční akci pro mladé aktivní lidi organizované primátorem Varšavy Rafałem Trzaskowským. Na otázku týkající se vzájemných historických sporů totiž nešikovně odpověděl, že řadu zločinů mají na svědomí obě strany a připomněl Operaci Visla, tedy násilné vysídlení Ukrajinců z dnešního jihovýchodního Polska.

Zásadním problémem Kulebovy výpovědi bylo to, že mluvil o vysídlení z „ukrajinských území“. Přinejmenším část polské veřejnosti to pochopila tak, že má na mysli území, která historicky patřila ukrajinskému státu. A objevovaly se i hlasy, že si tím Kyjev na ně dělá nároky. Kritika se snesla i na polského ministra zahraničí Radosława Sikorského, který se diskuse také účastnil a na slova svého protějšku nijak nezareagoval. Kuleba přitom mluvil pouze o územích, na nichž Ukrajinci historicky žili, a ze kterých byli po druhé světové válce násilně vysídleni. A taková v dnešním Polsku skutečně jsou.

Ačkoliv se po druhé světové válce polská východní hranice posunula na takzvanou Curzonovu linii, kterou navrhl v roce 1920 britský ministr zahraničí George Curzon na základě národnostního složení obyvatelstva, po obou stranách hranice mezi Polskem a Ukrajinskou sovětskou socialistickou republikou stále zůstávaly velké národnostní menšiny.

Zatímco Poláci na východě většinově obývali hlavně velká města v čele se Lvovem, Ukrajinci a jim příbuzní karpatské Rusíny (v Polsku známí jako Bojkové a Lemkové) na západě žili podél dnešní polsko-ukrajinské hranice a v horách na polsko-slovenském pomezí. V některých přípa-

dech přitom obývali i místa vzdálená více než sto kilometrů od dnešní Ukrajiny.

V první fázi byl tento „problém“ řešen v rámci poválečné výměny obyvatelstva, kdy bylo v letech 1945–1946 z území dnešní Ukrajiny „repatriováno“ 800 tisíc Poláků na západ a 480 tisíc Ukrajinců z Polska na východ. Přinejmenším v první fázi se v případě Ukrajinců jednalo o relativně dobrovolný proces. I poté ale v Polsku zůstalo zhruba 140 tisíc Ukrajinců a Rusínů, kterých se dotkla právě Operace Visla. Tu bychom dnes mohli kvalifikovat jako etnickou čistku. Samostatně ji provedla tehdejší polská vláda.

Formálním cílem operace bylo zbavit Ukrajinskou povstaleckou armádu (UPA), jež kromě západní Ukrajiny fungovala i v Polsku, jejího přirozeného zázemí. Bezprostřední záminkou se stalo zabití polského komunistického generála Karola Świerczewského příslušníky UPA v horské vesnici Jabłonki v Bieszczadech na jihovýchodě země, ke kterému došlo 28. března 1947. V reakci na to byla zahájena operace, v jejímž důsledku byli všichni zbylí Ukrajinci a Rusíni vysídleni na území, která Polsko získalo od Německa. Proto dodnes řada jejich potomků žije třeba v Dolním Slezsku u hranic s Českem nebo v oblasti Velkých mazurských jezer. Do svých domovů se jich vrátila jen hrstka

a jen například Lemků, které Polsko oficiálně uznává za samostatnou etnickou menšinu, zbylo podle posledního sčítání lidu z původních zhruba 150 tisíc pouhých 10,5 tisíce. Jejich osud proto dnes často připomínají jen zbytky starých hřbitovů nebo křížů u cesty v liduprázdných horských údolích a v lepším případě zachovalé dřevěné kostelíky.

Přitom obzvlášť u obyvatel polsko-slovenského pohraničí platí, že neměli jasně dotvořenou identitu a zdaleka ne vždy se hlásili k Ukrajině. A to i přesto, že současní Ukrajinci je jednoznačně považují za součást vlastního národa a například na největší lemkovský festival Lemkovská vatra nedaleko města Gorlice vždy zástupci Ukrajiny přijíždějí. V tomto směru identitu Lemků skvěle charakterizuje pokus o vyhlášení vlastní rusínské republiky v prosinci 1918 ve vesnici Florynka, kde zazněl požadavek na připojení tohoto území k Československu. Naopak východněji položená Komančská republika (podle sídla ve vesnici Komańcza) se chtěla připojit k Západoukrajinské lidové republice.

Mylný dojem

Přímo na Ukrajině téma poválečného vysídlení Ukrajinců z Polska dlouhodobě nehrálo prakticky žádnou roli.

Polský ministr zahraničí Radosław Sikorski se vítá se svým tehdejším ukrajinským protějškem Dmytrem Kulebou.

Foto: Wikimedia Commons/Konrad Laskowski/MSZ

Zatímco pro Poláky jsou masakry UPA z období druhé světové války obzvlášť na Volyni klíčovou součástí kolektivní paměti, která formuje jejich vztah k Ukrajincům, na Ukrajině se jedná o téměř neznámé téma. Až teprve s postupem času se mu začalo dostávat pozornosti, ale i přesto je to stále spíše politická záležitost, která ve společnosti výrazněji rezonuje pouze regionálně na západě země. I proto v polském prostředí vznikl mylný dojem, že rezignace ministra Kuleby souvisela s jeho výrokem o Operaci Visla, protože přišla jen pár dní poté.

Oba státy přitom měly poměrně slušně nakročeno k dobrým vztahům. Po dlouhých tahanicích se podařilo vyřešit spor kolem obnovy pro Poláky nesmírně symbolicky významného hřbitova obránců Lvova, na němž leží často i velmi mladí dobrovolníci, kteří v roce 1918 bránili město před Ukrajinci. Později zase například došlo v rámci polsko-ukrajinského smířování za přítomnosti prezidentů obou zemí k odhalení pomníku ve vesnici Pawłokoma, kde Poláci ze Zemské armády (AK) v červnu 1945 povraždili místní Ukrajince. Tento proces umožnilo vítězství

oranžové revoluce, která na konci roku 2004 vynesla do čela Ukrajiny prezidenta Viktora Juščenka (2005–2010), jehož podporovali i Poláci.

Více se ale téma začalo dostávat do ukrajinského veřejného prostoru až po revoluci důstojnosti v roce 2014, a to do značné míry zásluhou Ukrajinského institutu národní paměti, do jehož čela byl jmenován kontroverzní historik a dnes politik Volodymyr Vjatrovyč. Toto období se navíc sešlo s volebním vítězstvím polské strany Právo a spravedlnost (PiS) Jarosława Kaczyńského, která na historických tématech dlouhodobě staví. Legendární je například prezidentská volební kampaň z roku 2005, ve které Jarosławův bratr Lech Kaczyński porazil Donalda Tuska díky tomu, že se podařilo do veřejného prostoru dostat informaci o tom, že Tuskův děda sloužil (jakožto etnický Kašub nuceně) ve Wehrmachtu.

Nahlodávání podpory

Neústupnost Ukrajinského institutu národní paměti na jedné straně a Práva a spravedlnosti na druhé vedla k nejzávažnější krizi v polsko-ukrajinských vztazích po roce 1991. Nejdříve došlo k sérii vandalských útoků evidentně inspirovaných z Ruska na vzájemné pomníky po obou stranách hranice, které Poláci často odmítali obnovit, ne-

bo je nahrazovali jinými nápisy. To na ukrajinské straně vedlo k zastavení exhumací obětí volyňských masakrů, což v Polsku vyvolalo velké pobouření.

Na těchto pozicích se obě strany fakticky zabarikádovaly a stále se nedaří tato témata uspokojivě vyřešit. Po zahájení ruské invaze v únoru 2022 přitom byla v Polsku do značné míry zapomenuta, a i později se objevovaly pokusy o urovnání sporů. Jedním z nich bylo i setkání prezidentů obou zemí v hlavním městě Volyňské oblasti Lucku, ke kterému došlo v roce 2023 na 80. výročí volyňských masakrů.

Tyto spory samozřejmě prozatím nic nemění na současné polské podpoře Ukrajiny a jednoznačném chápání toho, že existence silné a nezávislé Ukrajiny je v životním zájmu Polska. Jenže dokud se nenajde uspokojivé řešení, budou historické otázky neustále otravovat vzájemné polsko-ukrajinské vztahy. A jestliže na státní úrovni podpora Ukrajiny trvá, na té mezilidské může postupně docházet k jejímu opětovnému nahlodávání. I proto tyto otázky dlouhodobě zneužívá Rusko, pro které jsou vítaným prostředkem, jehož pomocí může Poláky a Ukrajince zneprátnit. To vše se přitom děje kvůli tvrdohlavé neústupnosti na obou stranách polsko-ukrajinské hranice a problému, který má vlastně docela snadné řešení, na němž by bylo možné se velmi rychle dohodnout.

Michal Lebduška

Trhliny v polské vládní koalici

Uplynulo již více než půl roku od vzniku třetí vlády Donalda Tuska. Jedná se tedy o dobrou příležitost pro první rekapitulaci a střídavé hodnocení, jež už nebude zatíženo euforií z volebního úspěchu proevropských demokratů, kterou velká část polské společnosti loni na podzim prožívala. Dnes už k ní ani není důvod, neboť široká vládní koalice se v řadě věcí neshodne, a to především ve světových otázkách.

Začátky byly z hlediska příznivců současné vládní koalice dobré. Velká mobilizace odpůrců strany Právo a spravedlnost (PiS) a jejího předsedy Jarosława Kaczyńského dávala naději na uklizení strašného nepořádku zděděného po osmi letech vládnutí této semiautoritářské ekipy. Očekávání byla velká, přičemž průběh loňské volební kampaně jasně naznačoval, že tehdejší opoziční síly s výrazně odlišným politickým rodokmenem (lidovci, křesťanští demokraté, středové formace a levice) budou ochotny spolupracovat.

Věc však komplikovala již samotná podoba tří bloků, v nichž šli dnešní členové koaliční vlády do voleb. Jednalo se zaprvé o Občanskou koalici v čele s Občanskou platformou, zadruhé o Třetí cestu spojující Polskou lidovou stranu (PSL) a uskupení Polsko 2050 a za třetí o alianci levicových subjektů. Zatímco Občanská koalice vedená Donaldem Tuskem působí relativně spořádaným a jednotným dojmem, o sňatku lidovců se stranou Polsko 2050,

v níž má dominantní roli současný maršálek (předseda) Sejmu Szymon Hołownia, se něco podobného dá říct jen stěží.

Polská lidová strana dlouhodobě balancuje na hranici volebního prahu pro vstup do Sejmu. Při každých dalších volbách proto hledá způsob, jak svůj výsledek vylepšit získáním části městského elektorátu. Majitelé zemědělských podniků, tedy tradiční cílová skupina lidovců, jsou nejen rozděleni, když část z nich volí PiS, ale vzhledem ke strukturálním reformám v zemědělství je jich čím dál méně. PSL se prezentuje jako garant jejich privilegií a zároveň klade důraz na konzervativní linii a oddanost křesťanským hodnotám. V tomto ohledu lze lidovce považovat za jedinou reálnou alternativu ke Kaczyńského PiS.

Jak již bylo řečeno, jejich volebním partnerem se stala pořád ještě relativně nová strana Szymona Hołowni, bývalého kandidáta na prezidenta s křesťanskodemokratickým profilem. Polsko 2050 má stále obrovský problém

Polský ministr obrany Władysław Kosiniak-Kamysz.

Foto: Wikimedia Commons/© Krystian Maj/KPRM

s vytvořením funkčních lokálních struktur a vybudováním jasné společné pozice, díky níž by strana byla srozumitelná. V současnosti jí totiž škodí image náhodného spojení bývalých nespokojených členů Občanské platformy a uprchlíků z potápějícího se PiS, jejichž společným cílem je čím dál méně reálné vítězství Szymona Hołowni v blížících se prezidentských volbách.

Konzervativní maska

Třetí cesta měla být alternativou ke stále živému duopolu PiS a Občanské platformy. PSL a Polsko 2050 se však musely v kampani pohybovat po tenkém ledě tolerance svých voličů. Lidovci se báli jako čert kříže proevropských postojů Szymona Hołowni. Polsko 2050 zase mělo problém jak se silným konzervativním ukotvením lidovců, tak se speciálním statusem zemědělců, jenž není ve městech vždy dobře přijímán.

Mezi oběma stranami tak panuje značná neshoda na světonázorové úrovni, což se projevilo i v postoji poslanců PSL při červencovém hlasování o návrhu zákona o dekriminizaci potratů. Právě negativní stanovisko lidovců výrazně přispělo k odmítnutí projektu, který byl jedním z vlajkových slibů středových a levicových sil v rámci vládní koalice.

Naštvanost liberálních voličů byla ohromná. Předsedovi lidovců Władysławu Kosiniakovi-Kamyszovi schovávající-

mu se za konzervativní maskou vytýkali mimo jiné pokřtěnci. Při prvním sňatku jej oddával kardinál Kazimierz Nycz, manželství se ale rozpadlo. Dnes je šéf lidovců a ministr obrany Kosiniak-Kamysz podruhé ženatý, což úplně nepadá s jeho image konzervativce a katolíka.

Škodám na svém obraze se nevyhnul ani levicový blok. Koalice Nové levice a strany Lewica Razem (Levice společně) zaostala ve volbách s necelými devíti procenty hlasů za očekáváním.

Výrazný odliv městských voličů k liberalizující se Občanské koalici a k proevropskému Polsku 2050 představoval další bolestnou lekci. Místo toho, aby sevrhla šiky a sjednotila se na politice překračující programové a rétorické možnosti postkonzervativního Tuskova tábora a především Třetí cesty, se levice tradičně rozhádala a rozdělila.

Zástupci Nové levice se v souladu s dřívějšími prohlášeními stali součástí vládní koalice, zatímco uskupení Razem zcela nečekaně odešlo do opozice. Vysvětlovalo to neúspěchem koaličních jednání a nedostatkem šancí na realizaci svého programu. Tím se držitelé závratných 1,52 procenta sejmových mandátů sami připravili o sebemenší vliv na podobu vládních návrhů zákonů, ačkoliv právě kvůli tomu jim voliči dali hlas.

Chaos uvnitř Razem se projevil v poklesu podpory levice jako celku. Rozpaky dovršil nedávný pokus založit sdružení TAK dla Rozwoju (ANO pro rozvoj). Jednalo se o iniciativu poslankyně Razem Pauliny Matysiak a poslance PiS Marcina Horały, který byl dříve tváří projektu Centrálního dopravního přístavu (CPK) – megalomanského letiště s napojením na vysokorychlostní železnici. Paulině Matysiak nevadila ani obrovská ideologická vzdálenost mezi oběma stranami, ani skutečnost, že kvůli skandálům, represím z dob svého vládnutí a náboženskému fundamentalismu mělo být PiS obklopeno takzvaným sanitárním kordonem. Ačkoliv vedení Razem téma nového sdružení rychle sprovodilo ze světa, důvěryhodnost levice utrpěla.

Ze zmatků u koaličních partnerů nejvíce profitoval Donald Tusk. Jím řízené Občanské koalici postupně rostly preference, až nakonec předstihla stranu slábnoucího Jarosława Kaczyńskiego. Příznivý efekt na podporu

Občanské koalice měla též trestní oznámení týkající se právě PiS. Šlo o součást důsledného šetření skandálů spojených s předchozí vládou, jaké polská politická scéna ještě nezažila. Veřejnosti se tak dostalo chleba i her.

Odvrácená tvář

Navzdory příznivé politické konjunktuře se však v problémech ocitlo i nejsilnější vládní uskupení. Tusk si na ně i přes své gigantické zkušenosti zadělal sám tím, že do parlamentu přivedl Romana Giertycha. Tento bývalý líder nacionalistické Ligy polských rodin, koaličního partnera PiS v letech 2006 až 2007, se po poměrně úspěšné advokátní kariéře vrátil do politiky jako „obrácený“ liberál. Jakožto zatvrzelý nepřítel Jarosława Kaczyńskiego, jímž je od spektakulárního pádu jejich společné vlády v roce 2007, se nakonec stal právním zástupcem předních politiků Občanské platformy v případech, jež proti nim vedla „pisovská“ mašinérie. Tím si zajistil nejen sympatie značné části voličů Občanské platformy, ale i vděčnost jejich vedoucích představitelů a místo na volební kandidátce. To mu dalo jedinečnou příležitost získat imunitu před případnými dopady řízení, jež proti němu zahájila prokuratura ještě za časů PiS.

Roman Giertych se vrátil do Sejmu a stal se symbolem nekompromisního zúčtování s předchozí vládou. Koordinuje práci týmu k tomu určenému, jenž vznikl rozhodnutím Občanské koalice. Nejde tedy o parlamentní vyšetřovací komisi, nýbrž o interní orgán, jehož cílem je důkladná analýza afér spojených s vládnutím PiS. Jedná se například o zneužití Fondu spravedlnosti (zpronevěra prostředků určených obětem trestných činů), represe vůči nezávislým soudcům nebo proměnu veřejnoprávních médií v propagandistický nástroj PiS. Takto významná

pozice však znamená neustálou pozornost médií, na což by Giertych a zejména Tusk neměli zapomínat.

Paměť se však neukázala být jejich silnou stránkou. Donald Tusk Romana Giertycha neuhlídal, a ten odhalil svou starou radikální tvář. Výše zmíněný návrh zákona o dekriminalizaci potratů neprošel o tři hlasy. Hlasování se přitom nezúčastnili tři poslanci Občanské koalice. Jedním z nich byl právě Roman Giertych, jenž sice v Sejmu pobýval, ale vytáhl kartu z hlasovacího zařízení. Ostentativní ignorování stranické strategie vyvolalo obrovskou vlnu negativních komentářů. Přestože bývalý šéf Ligy polských rodin v kampani přesvědčoval voliče, že raději složí poslanecký mandát, než aby porušil klubovou disciplínu, udělal pravý opak. Zkompromitoval tak především premiéra Tuska, jenž se za něj před volbami zaručil. Tusk za trest pozastavil Giertychovi a dalším svým nehlasujícím poslancům členství v poslaneckém klubu a zbavil je jejich dosavadních funkcí.

Tyto události by mohly vlít krev do žil těžce zkoušené levici, pro jejíž voliče patří možnost legální interrupce mezi klíčové záležitosti a která dosud čím dál bezradněji tančila, jak Tuskova Občanská koalice pískala. Trendy v průzkumech veřejného mínění zato ukazují na potíže Třetí cesty, jež rozpačitě hledá své místo na slunci a postupně ztrácí podporu ve prospěch Tuskovy formace. Celkově vzato tedy součet preferencí pro vládní koalici zůstává víceméně stejný. A to navzdory všem problémům i tomu, že nenabízí ucelenou společnou vizi. Její síla tak do značné míry vyplývá ze současné slabosti Kaczyńskiego PiS, které se stále vzpamatovává z loňského volebního neúspěchu.

Wojciech Hofmański

Z polštiny přeložil Tomáš Fošum.

Politická kolonizace veřejnoprávních médií na Slovensku

Robert Fico se vůči novinářům vymezuje dlouhodobě. Označuje je například za idioty, prostitutky, slepice nebo záchodové pavouky. Již během své první vlády se navíc snažil dostat pod kontrolu veřejnoprávní média. Navázal na to po svém loňském návratu do premiérského křesla. Kroky, které jeho koaliční kabinet v této oblasti činí, jsou v přímém rozporu se zásadami Evropské unie. Její instituce tak mohou časem proti Slovensku zasáhnout.

Čtyřnásobný slovenský premiér Robert Fico (Směr-SD) se od svého předchůdce Vladimíra Mečiara (HZDS) naučil, že ovládnutí veřejnoprávního vysílání dává široké možnosti mediální podpory a propagandistického krytí vlastní politiky. Po nástupu k moci v roce 2006 oznámil, že se vládní koalice, jejíž součástí bylo i Mečiarovo HZDS, do-

hodla na politickém obsazení míst v radách *Slovenské televize* a *Slovenského rozhlasu*. Prohlásil, že koalice má zájem, „aby tam byli zvoleni lidé, kteří budou reprezentovat naše názory“. Šlo o otevřené přiznání se ke snaze řídit veřejnoprávní stanice a udělat si z nich jakýsi propagandistický odbor.

O dlouhodobých agresivních až vulgárních útocích Roberta Fica na nepohodlná média a novináře se toho napsalo už hodně. Avšak současná neskrývaná snaha jím vedené vládní koalice politicky ovládnout veřejnoprávní média (předseda Slovenské národní strany Andrej Danko donedávna otevřeně říkal, že si přeje přeměnu veřejnoprávní televize na státní) je návratem do mečiarovských časů.

Po vzniku třetí vlády Vladimíra Mečiara v prosinci 1994 se totiž stala veřejnoprávní média její hláskou troubou a nástrojem politických dezinformačních kampaní. Kritici vlády měli zákaz vystupovat na obrazovkách *Slovenské televize*, která byla navíc ke konci devadesátých let ekonomicky rozvrácená a ovládaná zájmovými skupinami.

Na druhou stranu se však právě během zápasu s Mečiarovou vládou vytvořil poměrně silný nezávislý mediální prostor pro kritiku tehdejších mocenských způsobů, přestože jednotlivé tituly čelily silnému politickému i ekonomickému tlaku. Vlajkovými loďmi nezávislé žurnalistické sféry byly *Rádio Twist* a deník *SME*. V tomto období docházelo k fyzickým útokům na novináře a k akcím politicky zneužívané Slovenské informační služby (SIS) proti nepohodlným kritikům vládní moci včetně žurnalistů. Do bezprecedentních ataků proti Mečiarovým oponentům se denně zapojovala i vládou kontrolovaná elektronická a tištěná média.

Rekordní propad

Pár let po Mečiarově pádu podléhala opětovně zpolitizovaná veřejnoprávní televize straně Směr a první vládě Roberta Fica, přičemž mnohé televizní příspěvky procházely neoficiální cenzurou a nejednou též zjevnou autocenzurou redaktorů, kteří nechťeli mít potíže. Robert Fico

měl totiž jeden vážný problém. V nezávislých médiích a zejména v televizních debatách se nedokázal prosadit. To v něm vyvolalo silnou nenávist vůči nepohodlným pořadům a titulům. Nakonec odmítl do televizních diskusí chodit a na novináře čím dál častěji slovně útočil.

Snahy o politické ovládnutí mediálního prostoru, odklon od demokratických standardů, verbální Ficovy útoky na žurnalisty, rozhodnutí regulačních orgánů nebo soudní výroky ve prospěch vládních politiků ve sporech s novi-

Ministryně kultury Martina Šimkovičová se slovenským prezidentem Peterem Pellegrinim.

Foto: Facebook/SimkovicovaOficialna

nářskou obcí – to byly hlavní charakteristiky vztahu exekutivní moci k médiím už za první vlády Roberta Fica v letech 2006 až 2010.

V této době se Slovensko rekordně propadlo v žebříčku zemí podle svobody tisku, a to z první desítky států až do desítky páté. Tento obrovský propad dávala respektovaná mezinárodní organizace Reportéři bez hranic (RSF) do souvislosti zejména s novým tiskovým zákonem.

Autoři studie *Slovensko 2010: Zpráva o stavu společnosti a demokracie a o trendech pro rok 2011* upozornili, že „verbální a následně i legislativní, ekonomický a mocenský tlak (...) překračoval hranice přirozeně zdrženlivého a profesionálního vztahu politických elit a médií. Na jedné straně vytvářel reálné ohrožení z pohledu zmenšování prostoru pro svobodné vykonávání novinářského povolání (...), na druhé straně mohl v části novinářské obce, která byla pod dlouhodobým tlakem, vyvolat rezonující reakci, jež mohla vyústit do neprofesionálního chování ve vztahu k objektivitě poskytovaného mediálního obsahu.“

Během let se Ficovy útoky proti nepodrobeným médiím a novinářům stupňovaly. Bez ohledu na to, zda byl u moci, nebo v opozici. Takticky s tím nakrátko přestal po oznámení kandidatury v prezidentských volbách v roce 2014, v nichž nakonec prohrál s Andrejem Kiskou. Jenže netrvalo dlouho a novináře nazýval slizkými hady či záchodovými pavouky. Novinářky označil za slepice. V čase slovenského předsednictví v Radě Evropské unie v roce 2016 mluvil coby premiér o žurnalistech jako o špinavých protislovenských prostitutkách, čehož si všimla i světová média. Před dvěma lety dokonce novináře přirovnal k organizované zločinecké skupině.

V roce 2019 Reportéři bez hranic upozornili na inklinaci veřejnoprávního RTVS (*Rozhlas a televize Slovenska*) vedeného tehdejšími řediteli Jaroslavem Rezníkem k vládním subjektům, zejména pak ke Slovenské národní straně (SNS). Reportéři bez hranic poukázali i na přímé zásahy vedení „telerozhlasu“ do práce redaktorů.

„Veřejnoprávní RTVS dnes nemá odvahu na kritickou žurnalistiku. Neštítí se nadřizovat aktuální vládní moci a konkrétní politické značce,“ uvedla pak v říjnu 2019 organizace Transparency International Slovensko (TIS).

Fiktivní podněty veřejnosti

Dnes je zjevné, že současná vládní koalice má snahu zopakovat výše popsané postupy v podobě politického ovládnutí veřejnoprávních médií a jejich neoficiální přeměny na státní. Zároveň vyvíjí tlak na soukromé tituly, což je vzhledem k častým nemediálním byznysovým zájmům jejich majitelů poměrně lehké.

Když vláda přišla letos na jaře s návrhem proměny RTVS, v důvodové zprávě uvedla, že „změny vyplývají z negativních zkušeností“. Toto tvrzení nebylo ničím podloženo. Předkladatelé návrhu v čele s ministryní kultury Martinou Šimkovičovou (SNS) tvrdili, že reagují na podněty veřejnosti, odborníků, zástupců výkonných umělců i novinářské obce, vědeckých a vzdělávacích institucí a podobně.

Neuvedli však jediný konkrétní příklad, což jen dokazuje, že se jedná o čistě alibistické a propagandistické zakrývání snahy podřídit si veřejnoprávní média. Přesně podle vzoru autokratické politiky, kde se rozhodování vládce opírá o fiktivní podporu.

Vytvořila se nová programová rada, která bude jakýmsi výkonným orgánem vládní moci a její vůle. Celá změna veřejnoprávních médií (dnes už přejmenovaných na STVR) je v rozporu s demokratickými principy respektovanými v civilizovaném světě.

Například Evropským parlamentem nedávno schválený Evropský akt o svobodě médií varuje před politickým vlivem na redakční linii anebo správu veřejnoprávních médií. Evropská unie prostřednictvím tohoto dokumentu vyžaduje, aby se pro zabezpečení jejich nezávislosti zavedly mechanismy bránící politickému vlivu.

Změna, kterou udělala Ficova vláda, jde však úplně opačným směrem, tedy k politické kolonizaci veřejnoprávního vysílání a k co největší kontrole soukromých elektronických médií. Zmíníme zde dění v *TV Markíza*, kde o politických tlacích promluvil známý moderátor Michal Kovačič, jenž byl posléze propuštěn.

Politická kolonizace veřejnoprávních médií, k níž dochází nejen na Slovensku, má obecně za cíl upevnit pozici stran nebo jejich dominantních lídrů ve společnosti, maximalizovat jejich moc, vytvářet jejich pozitivní obraz, potlačit kritické hlasy, ovlivňovat veřejné mínění a chování voličů atd. Takto ovládnuté médium se stává politickým aktérem a profesionalita ustupuje loajalitě vůči mocným.

Výše uvedený evropský dokument rovněž deklaruje, že odvolání vedení veřejnoprávních médií před skončením jeho funkčního období musí být řádně odůvodněno. A mělo by k němu docházet jen výjimečně. Platí to pro případy, kdy už tato média „nesplňují podmínky kladené na jejich výkon na základě kritérií, která národní legislativa předem vyžaduje, přičemž odvolání musí být nejdříve oznámené osobám, jichž se týká, a musí být možné ho soudně přezkoumat“. Připomeňme, že poslední ředitel RTVS Ľuboš Machaj, jenž v důsledku nového zákona ve funkci nedobrovolně skončil, měl mandát až do roku 2027.

Evropský akt o svobodě médií dále upozorňuje, že politický vliv na veřejnoprávní média může být v rozporu se Smlouvou o fungování EU. Převzetí RTVS, respektive STVR Ficovou vládou by tak časem mohlo vést k postupu Evropské komise proti Slovenské republice.

Ovládnutím veřejnoprávního vysílání si chce dnešní vládní koalice zabezpečit větší komfort a upevnit si svou mocenskou pozici. Zároveň se bude snažit změnit jejich charakter podle vlastního vidění světa, na němž postavila svůj politický úspěch. Po novele trestního zákona, jež mimo jiné snížila tresty za korupci a zrušila elitní útvar slovenské prokuratury, jde o další vážný signál o povaze současné vládní koalice a další krok k demontáži demokracie a nastolování určité podoby autokracie.

Marián Balázs

Krajské volby jako tiché referendum o vládě?

V Česku se ke konci září uskuteční volby do krajských samospráv. Tradičně jde o „volby druhé kategorie“, které navíc letos neprovází ani intenzivnější politický souboj, ani nová a láková témata. Soupeření mezi vládou a opozicí je totiž již natolik ostré, že jen těžko najde čerstvou energii. A na nová témata opozice rezignovala už před časem, bylo by tedy překvapením, kdyby nějaká přinesla. Jaké příběhy vlastně letošní volby nabízejí? A kterých zajímavých aktérů se týkají?

Ne vždy platilo, že jsou volby do krajských samospráv nudné nebo nevýznamné. Z šesti uplynulých volebních kampaní stojí za připomenutí dvě. Volby v roce 2008 skutečně vstoupily do historie. Tehdejší vláda Mirka Topolánka (ODS) prosadila poplatky ve zdravotnictví, opoziční ČSSD (dnes SOCDEM) vedená Jiřím Paroubkem pak slibovala jménem krajů tyto poplatky lidem vracet. Spolu s nevybíravou a zásadní kritikou Topolánkova kabinetu prakticky ve všech jeho agendách prosadil Paroubek

to, že se volby staly referendem o vládě jako takové. ČSSD zvítězila ve všech krajích a vládní strany doslova rozdrtila, volby dostaly přívlastek oranžová tsunami. Připomeňme, že nejviditelnějším bojovníkem sociální demokracie byl kandidát na hejtmana Středočeského kraje David Rath, který byl později za korupci v téže úřadě odsouzen.

Vláda pak v poráženecké náladě zahájila první české předsednictví v Radě Evropské unie. Její počáteční úspěch dokázal náskok opozice v průzkumech prakticky vymazat. Paroubek, který již očekával další triumfy ČSSD, pak předsednictví aktivně oslaboval a přímým důsledkem jeho snah byl pád Topolánkovy vlády v březnu 2009.

Jihomoravský hejtman Jan Grolich dokáže rozesmát i členy vlády.
Foto: Wikimedia Commons/Lasy

Druhými významnými volbami do krajů byly ty poslední konané v roce 2020. Jejich příprava předznamenala nejzásadnější změny od roku 2013, kdy české politice začali udávat tón Andrej Babiš (ANO) a prezident Miloš Zeman. Vláda Andreje Babiše čelila na podzim 2020 chaosu a kritice v boji s pandemií nemoci covid-19, vytvořila obrovský deficit rozpočtu a ztrácela energii i popularitu. Samotná kampaň nebyla ničím výjimečná. Skutečnou změnou bylo zahájení spolupráce menších opozičních stran, které se v krajích začaly spojovat do předvolebních koalic. Vznikla tím jasná dělící čára mezi koalicí a opozicí.

Výsledky voleb byly pro vládu tragické. I když vyhrálo hnutí ANO, udrželo jen tři krajské vlády z původních jedenácti. Vládní ČSSD a „polovládní“ KSČM drasticky propadly, zatímco opoziční ODS se naopak podílela na sestavování všech třinácti krajských koalic. Během oslav výsledků oznámily ODS, TOP 09 a KDU-ČSL vznik koalice SPOLU, která o rok později porazila ANO ve sněmovních volbách.

Apatický přístup

Mezi krajskými volbami z let 2008 a 2020 a letošním hlasováním lze vidět jasné paralely. Krajské vlády jsou většinou totožné se současnou koalicí, která zároveň oproti opozici viditelně ztrácí v preferencích. Ve společnosti převažuje vůči vládě Petra Fialy (ODS) negativní nálada, a to i mezi jejími voliči. Stručně řečeno, vládní pětikoalice má nakročeno k citelné porážce.

Tím ovšem paralely končí. Zásadním rozdílem je fakt, že volbám chybí ze strany opozice silné a konkrétní téma, její předvolební hesla mají generický protivládní charakter. Je tedy otázkou, zda skutečně zafungují. Velmi pravděpodobně ano. Úroveň veřejné diskuse prudce klesá a nálady ve společnosti jsou v takovém stavu, že marketing hnutí ANO v tomto pravděpodobně neselže.

Druhým rozdílem je úplná absence osobních soubojů, které jsou mezi voliči i v médiích velmi populární. Opozice nenominovala na hejtmanské posty prakticky žádnou alespoň trochu celostátně známou figuru, která by dokázala širší veřejnost zaujmout. Volební kampaň tak zajišťují a kryjí postavy z celostátní politiky.

A za třetí, oproti minulým letům je naprosto reálný vstup nových opozičních subjektů do krajské politiky, a to buď v koalicích, či samostatně. Do voleb bezesporu promluví Přísaša, která se uchází o hlasy v deseti krajích a jež má podporu hnutí Motoristé sobě. Jejich koalice bude chtít navázat na úspěch v červnových volbách do Evropského parlamentu, v nichž získala přes deset procent hlasů. Staronovým subjektem je i KSČM, kterou její předsedkyně Kateřina Konečná oblékla do nového marketingového obalu koalice Stačilol!, jež v eurovolbách rovněž uspěla.

Radikálnější voliče se pokusí oslovit i SPD, jejíž popularita klesá. Její voliči viditelně přecházejí k novým a atraktivnějším uskupením. Někdejší zásadní kritik předvolebních koalic Tomio Okamura se proto domluvil se stranou Triko-

lora a v devíti krajích se k nim přidá i hnutí PRO Jindřicha Rajchla, aby jejich koalice zahájila „pochod na Strakovku“. SPD má nyní v krajích pětatřicet mandátů, je reálné očekávat její posílení.

I když se tyto volby nejeví jako přelomové, dají příležitost lidem vyjádřit své nálady. A na rozdíl od voleb do Evropského parlamentu se voliči budou přímo vztahovat k dění v Česku. Je tedy jasné, že půjde daleko více o referendum o vládě než o zhodnocení práce krajských samospráv za poslední čtyři roky. Ovšem vzhledem k vlažnosti a apatičtějšímu přístupu médií i veřejnosti k dosavadní kampani půjde o referendum velice tiché.

Kvalita předvolebních průzkumů je i letos problematická. Česká televize opět pracuje s takzvaným volebním potenciálem, o kterém již z minulosti víme, že nemá žádnou zásadní vypovídací hodnotu. Tyto průzkumy slouží pouze k tomu, aby definovaly, který ze subjektů má právo účastnit se televizních předvolebních debat. O samotných náladách veřejnosti ovšem neřekají nic.

Vliv výsledků na celostátní politiku je možné odhadnout už nyní – pravděpodobně nepůjde o zásadní přelom. Celkový dopad bude totiž patrný až ve chvíli, kdy se v jednotlivých krajích začnou vyjednávat a uzavírat konkrétní koalice. Hnutí ANO ohlásí triumfální vítězství bez ohledu na jeho rozsah. A vládní strany, i když zjevně oslabí, najdou svoji interpretaci. Z historie víme, že žádné krajské volby nevedly k pádu vlády či konci koalice a ani letos nelze takové překvapení příliš očekávat.

Kariéry v sázce

Krajská politika s sebou ovšem nese zajímavé politické kariérní zvraty. Ukazuje se ale, že historicky vzato jen na prosté minimum krajských lídrů dokázalo překročit regionální rozměr a uspět v politice celostátní. Například svého času velmi viditelní hejtmani za ČSSD Michal Hašek a David Rath se do krajské politiky dostali „seshora“, z pozice šéfa poslaneckého klubu, respektive ministra zdravotnictví. Naopak ve svém regionu velmi silný hejtmán Vysočiny Jiří Běhounek (ČSSD) to dotáhl pouze na řadového poslance.

Nejúspěšnější původně regionální figurou hnutí ANO se stala někdejší hejtmanka Karlovarského kraje Jana Mračková Vildumetzová, která se z komunální a krajské politiky dostala až do funkce místopředsedkyně sněmovny. Kvůli zapletení do kauzy Dozimetr však byla nucena po roce tento post opustit; její celkové působení lze jen stěží označit za významnou politickou kariéru.

Jedinou osobností, která bezesbýtku splňuje kritérium úspěchu v kraji a následně i v celostátní politice, je tak bývalý hejtmán Vysočiny Miloš Vystřčil (ODS). Z komunální sféry přešel do té krajské, aby byl od roku 2010 členem Senátu. Poslední čtyři roky je i jeho předsedou a patří mezi architekty spojování opozičních stran před sněmovními volbami v roce 2021.

Pomyslnou zeď mezi kraji a celostátní politikou však mohou překonat noví vyzyvatelé. Letošní krajské volby

totiž zásadně ovlivní osud čtyř politiků z vládních stran, kteří mají i silné celostátní ambice. Je důležité sledovat osud KDU-ČSL, která se v posledním roce definitivně ocitla hluboko pod pětiprocentní hranicí preferencí a stala se zcela závislou na existenci koalice SPOLU. U strany, jež si historicky zakládala na šíři svého koaličního potenciálu, vyvolává tato slabost i faktická odkázanost na postoj ODS zásadní vnitřní neklid.

Šéf KDU-ČSL a ministr práce a sociálních věcí Marian Jurečka opatrně avizoval svůj odchod z předsednické funkce a spojil svůj osud s výsledky těchto voleb. V nich svou popularitu změní i jeho dva možní vyzyvatelé. Prvním z nich je dlouholetý senátor a starosta Vsetína Jiří Čunek. Ten již předsedou lidovců v letech 2006–2009 byl, kromě toho byl také ministrem a jedno období i hejtmánem Zlínského kraje. Jde o kontroverzní figuru, a to zejména pro jeho populistické vystupování a další kauzy. Minulé krajské volby těsně prohrál a musel opustit hejtmanský post. Pokud v zářijovém hlasování uspěje, dodá mu to sílu ucházet se o vedení lidové strany.

Prakticky zcela opačného lidoveckého kandidáta představuje hejtmán Jihomoravského kraje Jan Grolich. Je to mladý politik reprezentující modernější tvář KDU-ČSL. S letošními volbami spojil svou další politickou kariéru. Pokud dosáhne úspěchu, jsou jeho šance na další politický růst na celostátní úrovni reálné.

Boj o další směřování KDU-ČSL znamená vlastně nejzajímavější kapitolu celých voleb. Tato nyní extrémně oslabená strana drží historický rekord v délce svého vládního angažmá v českých dějinách. Demografické i společenské změny ji sice postupně odsouvají do stále slabší pozice, nicméně určitá šance na znovuoživení jejích sil teoretic-

ky existuje. A právě Jan Grolich by k tomu mohl pomoci. Jiří Čunek oproti tomu představuje radikalizaci strany, která však nemůže v tvrdé konkurenci populistické opozice uspět. Zvláště proto, že se netají svou vizí hlubší spolupráce s Andrejem Babišem.

U nejsilnější vládní strany ODS se též bude rozhodovat o důležitých kariérách. Kandidát na středočeského hejtmána Jan Skopeček je celostátní figurou, v politice působí již dlouho. Zatím mu však nebyla svěřena žádná exekutivní role. Pokud ve volbách uspěje a stane se hejtmánem, zajistí mu to budoucnost i pro případ, že po příštích sněmovních volbách strana odejde do opozice.

Hrozba porážky ODS, respektive koalice SPOLU ve volbách 2025 má význam i pro jihočeského hejtmána Martina Kubu. Patří mezi nejúspěšnější a nejviditelnější hejtmány, je předsedou Asociace krajů a má v regionu silnou podporu. Zároveň se opatrně, nicméně dlouhodobě vymezuje proti současnému vedení své strany. Učinil tak ještě v době vlády Andreje Babiše, kdy se vzepřel celostátní linii ODS při řešení problémů s pandemií nemoci covid-19. Tento předčasný útok jeho pozice ve straně oslabil. Každopádně jde ale o epizodní moment, který v čase slábné. Bude-li ODS hledat v roce 2025 nové vedení a bude-li letos Kuba úspěšný, bezesporu se o návrat do celostátní politiky pokusí. V minulosti byl ministrem průmyslu a obchodu ve vládě Petra Nečase (ODS).

Krajské volby tedy samy o sobě žádný okamžitý zlom v celostátní politice nejspíše nepřinesou. Mohou však hodně říci o tom, co nás v budoucnu čeká. Platí to minimálně v případě KDU-ČSL, jež si po volbách zvolí nové vedení.

Antonín Berdych

Agrofert roste i bez Babiše. Jak se daří skupině, která má tržby přes 200 miliard?

Většina lidí se na koncern Agrofert dívá optikou Česka a politických ambic jeho faktického majitele Andreje Babiše. Čerstvý sedmdesátník by se totiž po blížících se sněmovních volbách rád vrátil do premiérského křesla. Znovu by tak ožily debaty o jeho střetu zájmů. Ten by se kvůli dotacím opět řešil i na půdě Evropské unie. Navíc Agrofert není zdaleka jen českou záležitostí.

Agrofert, který tvoří více než 200 firem zahrnujících chemii, zemědělství a potravinářství, má sice největší část byznysu v Česku, je ale zároveň více než dekádu významným středoevropským hráčem. V poslední době navíc posílil na Balkáně a v západní Evropě. Loňská akvizice divize hnojiv rakouské firmy Borealis (v přepočtu za 16,8 miliardy korun) dostala Agrofert na pozici druhého největšího výrobce hnojiv v Evropské unii. Borealis je součástí koncernu OMV. Jednalo se o největší akvizici Agrofertu v historii. Využil toho, že ruský koncern EuroChem

oligarchy Andreje Melničenka, s nímž byla rakouská skupina OMV původně dohodnutá, nemohl transakci dokončit kvůli západním sankcím vůči Rusku.

Všechny Babišovy chemičky tak ročně mohou vyrábět až osm milionů tun hnojiv, což prakticky znamená zdvojnásobení produkce. Větší už je v Evropě jen norský koncern Yara.

Agrofert získal kromě velké továrny v rakouském Linci ještě závody v Německu a ve Francii. Součástí nákupu jsou sklady a distribuční síť podél Dunaje.

Andrej Babiš by se příští rok rád vrátil na post českého premiéra.

Foto: Wikimedia Commons/Vlada Republike Slovenije

Pozorovatel, který si chce spojit Babišovy politické preference s podnikáním Agrofertu, se samozřejmě má čeho chytit. Jedním z klíčových trhů je pro skupinu Maďarsko, kde od roku 2010 vládne Viktor Orbán. Politik, jenž je srdci Andreje Babiše asi nejbližší. Byť myšlenkovou prázdnotou šéf hnutí ANO spíše připomíná druhého blízkého politika Roberta Fica, který se stal v roce 2023 na Slovensku potřetí premiérem.

Agrofert by však působil na slovenském i maďarském trhu za všech okolností, protože to z hlediska jeho růstu dává logiku. Vůbec první větší zahraniční akvizici navíc udělal v roce 2002 v Německu, a to do výrobce hnojiv SKW Piesteritz. Na Slovensku zase Babiš získal klíčovou chemičku Duslo Šaľa v roce 2005, tedy za éry vládnutí Ficova konkurenta Mikuláše Dzurindy.

Maďarsko a Slovensko jsou pro zemědělské podnikání Agrofertu vedle Česka klíčové. Na obou trzích je aktivní pekárna Penam, jež jako mnohé další podniky skupiny těží z vysokých cen potravin. Tržby Penamu loni rostly jen o 80 milionů korun na 6,34 miliardy. Čistý zisk se ale zvýšil téměř třikrát na 429 milionů korun.

V Maďarsku vlastní Penam od roku 2010 pekárny Ceres ve městě Ráb. Do holdingu od roku 2014 patří významný producent slunečnicového oleje NT Group. Klíčová je firma IKR Agrár, jež obchoduje se zemědělskými komoditami. Agrofert je v Maďarsku druhým největším hráčem v zemědělství. Musí ale respektovat zájmy s Orbánem spojených podnikatelů v čele s jeho zetěm Istvánem Tiborcsem. Nebo zájmy nejbohatšího Maďara, jímž je Sándor Csányi. Tomu patří skupina Bonafarm, což je fakticky maďarský Agrofert. Csányi je i ředitelem velké maďarské banky OTP a má vliv v petrochemické skupině MOL.

Na Slovensku Agrofert své zájmy v zemědělství koncentruje hlavně přes firmy Agropodnik Trnava, ACHP Levice a Farma Hyza. Hlavním aktivem skupiny je ale zmíněný výrobce hnojiv Duslo.

Na Slovensku je Agrofert vedle Česka vůbec nejúspěšnější v přidělování dotací a získávání úlev na daních. Za Fica si Babiš, v tu dobu už ministr financí ve vládě Bohuslava Sobotky, vymohl na slovenské vládě obří investiční pobídku ve výši 58,56 milionu eur, tedy zhruba jeden a půl miliardy korun. Tu může holding čerpat až do roku 2027. Šlo tehdy o podmínku investice Agrofertu do nové výroby za 310 milionů eur. Jinak Babiš hrozil, že přesune produkci čpavku do svých německých podniků. Nedávno Duslo získalo příslib dotace 58,4 milionu eur na stavbu solární

a větrné elektrárny, bateriového úložiště a elektrolyzérů na výrobu zeleného vodíku.

S podporou to jde Agrofertu i v Maďarsku. Orbán je ale umírněnější a v pozici k Babišovi o dost silnější. Ale i on dokáže vyjít vstříc. Třeba výrobce slunečnicového oleje NT může čerpat slevu na dani ve výši jedné miliardy forintů (asi 70 milionů korun). Původní slevu za 130 milionů korun získal Agrofert na investici, jež vytvořila více než padesát pracovních míst. Přiklepení dotace v roce 2021 vyvolalo pozdvižení, neboť k tomu došlo krátce po návštěvě Andreje Babiše jako českého premiéra v Budapešti.

Místo Polska Balkán

Novým teritoriem byznysu Agrofertu je Chorvatsko. Sem koncern investoval v roce 2021, když získal 70 procent velkého agropodniku Agronom. Jeho majitelem, který si ponechal zbylý podíl, je podnikatel Darko Aračić. Součástí dohody je i to, že Aračić firmu s loňským obrátem 2,8 miliardy korun dále povede. Agrofert může v letech 2026 až 2028 uplatnit opci na nákup jeho zbylého podílu. Loni skončil Agronom ve ztrátě 14 milionů korun, o rok dřív měl zisk přes 100 milionů korun. Nedávno mu v Chorvatsku tamní regulátor povolil převzetí velkoobchodu s obilím Ruris Agro s tržbami něco přes 200 milionů korun.

Se zemědělstvím souvisí také vstup Agrofertu do Rumunska. Tam loni získal 65 procent ve společnosti East Grain, což je významný obchodník s obilím na rumunském a maďarském trhu. A podniká i v Srbsku. Předloňský obrát firmy byl 150 milionů eur, tedy asi 3,5 miliardy korun. Čistý zisk čítal asi 85 milionů korun.

Menší akvizici udělal Agrofert (respektive jeho firma GreenChem) loni ve Slovinsku. A to koupil společnosti Promos, jež se pohybuje v oboru povinně přimíchávaných aditiv AdBlue do dieselových aut vyráběných z močoviny. GreenChem je druhý největší výrobce těchto aditiv v EU. Loni šlo o nejziskovější podnik holdingu. Jeho čistý zisk byl 25,67 milionu eur (644 milionů korun).

Jedinou střeoevropskou zemí, kde není Agrofert významný, je Polsko. Agrofert se na čtyřicetimilionovém trhu nedokázal prosadit v zemědělství ani výrobě potravin. Konkuruje mu i polští výrobci hnojiv. Babiš proti Polsku často tvrdě vystupoval, protože tamní potravináři jsou významnou konkurencí jeho pekáren, mlékáren a masokombinátů. V roce 2013 v pořadu *České televize Máte slovo* uvedl, že polské potraviny „vykazují zásadní problémy se zdravím“. A když mu jeden z oponentů nabídl nakrájenou polskou klobásu, řekl, že takové „sračky jíst nebude“.

Oblibě Poláků u Babiše nepomohl ani fakt, že se s polským petrochemickým koncernem Orlen dostal do sporu kvůli akvizici firmy Unipetrol. Babiš o ni dost stál a podařilo se mu ji od vlády Miloše Zemana získat. Po povodních v roce 2002 ale od dohody se státem odstoupil. Doufal, že si vyjedná ještě výhodnější cenu. Pro nové kolo privatiza-

ce se spojil s Poláky a chtěl si s nimi Unipetrol rozdělit. Agrofert totiž neměl zájem o rafinerie v Litvínově a Kralupích nad Vltavou, ale o přidružené chemičky jako Kaučuk Kralupy nebo pardubické Paramo. Orlen ale od dohody s Babišem odstoupil a nechal si všechno. Šlo vedle neúspěchu v Číně asi o největší „fuck-up“, který Babiš za dobu podnikání zažil.

Nástupnictví vyřešeno?

Jak se vlastně Agrofertu celkově vede? V roce 2023 měl čistý zisk 2,1 miliardy korun. Jde o druhý nejhorší výsledek za posledních šest let. Většinou velmi zisková výroba hnojiv totiž loni přinášela Agrofertu ztráty. Česká Lovochemie ještě skončila v mírné ztrátě 11 milionů korun (v roce 2022 zisk 424 milionů), chemičky Duslo a SKW Piesteritz ale na tom byly výrazně hůř. Stejně jako nedávno převzatá část Borealisu (nově LAT Nitrogen).

Jen tyto chemičky vytvořily ztrátu téměř 163 milionů eur, tedy přes čtyři miliardy korun. Důvodem, proč momentálně výroba hnojiv „nejede“, je pokles poptávky u zemědělců a obcházení sankcí EU dovozem levnějších hnojiv z Ruska. Výroba hnojiv je navíc energeticky dost náročná a základní komoditou je plyn.

Vzhledem k důležitosti Agrofertu se naskytá otázka, co se s ním v budoucnu stane. Ani Andrej Babiš není nesmrtelný. Přes případné politické antipatie vůči němu je nutné si uvědomit, že Agrofert představuje i na evropské poměry velkou skupinu. Navíc jde o v Česku sídlící kapitál, jenž úspěšně expanduje.

V únoru 2017 vložil Babiš kmenové akcie do dvou svěřenských fondů AB private trust I a II. Důvodem byl zákon o střetu zájmů a to, aby Agrofert dál mohl čerpat evropské dotace.

Svěřenské fondy spravují Babišovi blízcí a prověření právníci Alexej Bílek, Zbyněk Průša a Václav Knotek. Babiš je osobou obmyšlenou. Nadále mu patří zisky Agrofertu i rozhodnutí o tom, kdo jednou skupinu převezme.

Mimochodem, to, že se rozvádí, znamená, že se někdejší sekretářka milující luxus Monika Babišová může výhledově zařadit mezi nejbohatší ženy Česka. Ani Babiš se totiž odchodnému nevyhne. Navíc je jeho choť také zapsaná ve vedení svěřenských fondů.

Zakladatel Agrofertu má čtyři děti, z toho dvě s Monikou Babišovou. Starší dceři Vivien je čtyřicet let, syn Frederik je o tři roky mladší. Oba studovali na Prague British International School, což je elitní a drahá soukromá škola. Vivien, jež se jako „princezna“ občas objevuje v bulvárních časopisech, nedávno dokončila obor Mezinárodní business management a pokračuje ve studiích ve Španělsku. Letos také ukončila dvouletou stáž v podnicích holdingu a v červnu pronesla za Agrofert první veřejný projev. O ambicích syna Frederika zatím nic známo není. Ale je jasné, že krev není voda. A že druhá, a hlavně třetí generace majitelů už může být někde jinde. Třeba to jednou bude platit i o Agrofertu.

Petr Zenkner

Trump je schopen prodat kohokoliv

Republikánská strana většinou přestala fungovat jako normální politická strana a stala se jakýmsi osobnostním kultem Donalda Trumpa, kde vůbec nezáleží na tom, jaké názory zastáváte, ale jestli jste loajální k vůdci," říká amerikanista Tomáš Klvaňa.

■ **Není selháním americké justice, že Donald Trump může znovu kandidovat na prezidenta? Coby úřadující prezident odmítl v roce 2020 uznat svou volební porážku a vyvíjel mimo jiné nátlak na tajemníka státu Georgia, aby tamní výsledky změnil. Minimálně nepřímo pak 6. ledna 2021 vyzval rozlícený dav k útoku na Kongres. Až po několika hodinách své příznivce vyzval, aby šli domů.**

Je velmi těžké stíhat prezidenta USA, ať už současného nebo bývalého. V systému americké spravedlnosti existují zvyklosti, za jakých okolností lze prezidenta trestně stíhat. Pokud je ve funkci, v zásadě platí, že to nelze. Proto v ústavě existuje systém impeachmentu, což je spíše politický nástroj, který má prezidenty hlídat, aby postupovali v rámci demokratických pravidel. Ale abyste prezidenta v impeachmentu odvolali, potřebujete de facto spolupráci obou stran, demokratů a republikánů, což je za současného stavu utopie.

Pokud jde o výraznější selhání justičního systému, největší problém je v současné Bidenově administrativě a na straně ministra spravedlnosti Merricka Garlanda. Ten se jmenováním zvláštního vyšetřovatele Jacka Smitha otálel příliš dlouho. Kdyby okamžitě jednal, poté co výbor Kongresu vydal zprávu o 6. lednu 2021, možná bychom se procesu s Trumpem dočkali ještě před volbami. Situaci ale dále komplikuje skutečnost, že Nejvyšší soud je dnes ovládán konzervativními, respektive trumpovskými soudci, kteří bohužel jdou Trumpovi politicky na ruku. Například tím, že rozhodnutí o prezidentské imunitě natahovali, jak to jen šlo. Takže Trump se řádného soudního procesu před volbami nedočká. A pokud bude znovuzvolen, nedočká se ho pravděpo-

dobně vůbec, protože bude mít nástroje, jak soudní procesy proti své osobě zrušit. Až na proces v Georgii,

Tomáš Klvaňa (*1966) vystudoval Fakultu sociálních věd Univerzity Karlovy, získal doktorát v teorii komunikace na Minnesotské univerzitě a byl odborným stážistou na Kennedyho škole Harvardovy univerzity v USA. Pracoval jako novinář, v roce 2003 byl mluvčím prezidenta Václava Klause. V letech 2007 až 2008 působil jako koordinátor vládní komunikace programu protiraketové obrany. Dlouhodobě se specializuje na dění ve Spojených státech amerických. Dnes mimo jiné přednáší na New York University. Je autorem několika knih. V říjnu mu v nakladatelství Bourdon vyjde kniha *Svět podle Trumpa*.

Foto: Silvia Slafkovská

ale ten by mohl zase pokračovat až v době, kdy nebude prezidentem.

■ **Republikánská strana dříve generovala celkem normální prezidenty, jako byli Ronald Reagan nebo otec a syn Bushové. Dnes sází na Trumpa. Není to paradox?**

Právě z tohoto pohledu je zajímavé, že na srpnovém demokratickém sjezdu v Chicagu mluvilo několik významných republikánů včetně třeba bývalé Trumpovy mluvčí. A podpořili demokratickou kandidátku na prezidentku Kamalu Harris. To zcela jasně dokládá to, co naznačujete ve své otázce. Republikánská strana většinou přestala fungovat jako normální politická strana a stala se jakýmsi osobnostním kultem Donalda Trumpa, kde vůbec nezáleží na tom, jaké názory zastáváte, ale jestli jste loajální k vůdci. Lze to doložit mnoha příklady.

Jedním z těch nejpříznačnějších je to, jak republikáni v podstatě eliminovali Liz Cheney, která byla ve vedení strany. Je velmi konzervativní, na rozdíl od Trumpa, který není konzervativní vůbec. Liz Cheney ho podporovala do roku 2020. Obrátila se proti němu až po útoku na Kapitol ze 6. ledna 2021. Zasloužila se o vznik vyšetřovací komise v Kongresu, což Trumpa rozzlobilo. Začal ji kritizovat a následkem toho ji strana nejdříve sesadila ze svého vedení a potom jí znemožnila obhájit mandát ve Sněmovně reprezentantů, protože proti ní ve Wyomingu postavila trumpistu, který ji ve stranických primárkách porazil. Takže Republikánská strana dnes nesnese ve svém středu zcela jasně konzervativní političku, jež je navíc dcerou bývalého viceprezidenta USA Dicka Cheneyho, ale snese řadu různých exotů, kteří tvrdí naprosté nesmysly a vyznávají konspirační teorie.

■ **Když se podíváme na Trumpovo prezidentství v letech 2017 až 2021, bylo z evropského pohledu v něčem prospěšné? Často se uvádí, že jeho hrozby přiměly evropské členy NATO dávat více peněz na obranu.**

Já tento názor nesdílím. Když jsem pracoval pro českou vládu na protiraketové obraně, měli jsme tehdy velmi čilé styky s administrativou prezidenta George W. Bushe. Jedno z prominentních témat jeho vlády bylo, že Evropa musí dávat více prostředků na svou obranu. Když přijel do Prahy americký ministr obrany Robert Gates, snažil se Evropany k tomu přinutit. To samé dělal prezident Barack Obama, který tlačil na to, aby se Evropa více starala o svou vlastní bezpečnost a dávala na obranu alespoň dvě procenta HDP. Pak přišel Trump, požadoval to samé, ale namísto diplomatického tlaku zejména v zákulisí, což se mezi spojenci sluší, to dělal svým humpoláckým způsobem.

Z jeho kritiky bylo naprosto zřejmé, že absolutně netuší, jak funguje NATO. Několikrát říkal generálnímu tajemníkovi Jensu Stoltenbergovi, že má vyřídit Německu, že pokud nezvyšší výdaje na obranu, tak on výdaje o tu poměrnou částku sníží. Všichni koukali, jestli se nezbláznil, protože by to znamenalo naprostou decimaci amerického obranného rozpočtu. Žil v domněnku, že existuje nějaký společný měšec peněz, kam každý prostě přispěje.

Trumpův vliv na NATO byl veskrze negativní, alianci oslabil. Všichni se začali bát, zda se Amerika opravdu nestáhne. To byla voda na mlýn Vladimira Putina. Tomu je jedno, jestli dáváme 1,75 procenta nebo 2,28 procenta HDP na obranu. Mimochodem, je to jedno i Američanům. Je to čistě symbolická věc. K opravdovému zvratu v evropské obranné politice došlo až po ruské agresi proti Ukrajině v roce 2022. Až teprve tehdy si členské státy uvědomily, že je potřeba dělat něco systémově, že nejde jen o kouzlení s čísly. Na to Trump neměl sebemenší vliv.

■ Jak by mohl k Severoatlantické alianci přistupovat v případě svého znovuzvolení?

On už naštěstí nemůže z NATO vystoupit, protože i Republikánská strana se vyděla a Kongres nedávno přijal opatření, že prezident může vystoupit z NATO jedině, když bude

mít v obou komorách Kongresu dvoutřetinovou většinu, a tu tedy mít nebude. Jako prezident by ale měl řadu jiných možností, jak NATO oslabit. Trump obecně nerozumí spojení. Nejde jen o Evropu. Jak Jižní Korea, tak Japonsko byly z Trumpa zděšeny. Nevěděly, jestli nestáhne vojska z Korejského poloostrova. A on je chtěl stáhnout. Zabránili tomu lidé kolem něj.

■ Jak se choval jako prezident k Evropské unii?

Co se týče evropské integrace, byl prvním prezidentem USA od druhé světové války, který nejenže ji nepodporoval, ale aktivně proti ní vystupoval. Spojil se všemi těmi „protievropskými“ politiky, jako jsou Viktor Orbán, Jarosław Kaczyński nebo naši takzvaní národovci. Saša Vondra se tu objímal s někdejším Trumpovým poradcem Stevem Bannonem. Stejně jako brexit nebyl hlavně problém ekonomický, ale politický, protože hrozně povzbudil protievropské síly, také Trumpovo prezidentství je ne skutečným způsobem povzbudilo.

■ Co si třeba maďarský premiér Viktor Orbán od toho slibuje? Může za svou podporu něco od Trumpa získat?

Určitě může. Vezměte si třeba kontrast se Slovenskem. Tamní vládní představitelé v čele s Robertem Ficem dělají velmi podobnou politiku jako Orbán, ale nemají žádnou podporu v Evropě a už vůbec ne v Americe, kde je nikdo nezná. Kdežto Orbán má pořád nějakou reziduální podporu mezi některými normálnějšími středopravicovými politiky v Evropě. A má velmi silnou podporu v Republikánské straně. On je úplný hrdina pro trumpisty, kteří jezdí dělat konference do Budapešti. Orbán dává spoustu peněz ze své nadace národním konzervativcům, kteří v Budapešti žijí a píšou tam své blogy. Pro Orbána je nesmírně důležité, že má zastávce ve světě. Kdežto Fico nemá žádné. Když ho skřípne Evropská unie, neštěkne po něm s prominutím ani pes, zatímco Orbán má zastání jak v Evropě, tak v USA.

■ Nehodí Trump Orbána při první příležitosti přes palubu?

Samozřejmě, klidně hodí přes palubu kohokoliv. Nedávno se o tom předsvědčili evangelikálové, kteří ho ještě přednedávnem vyzdvihovali do nebes, protože zajistil na federální úrovni zrušení práva na potrat. Tím, že jmenoval tři konzervativní soudce Nejvyššího soudu, který pak zrušil padesát let starý precedens v této věci. Což se ukázalo jako nesmírně nepopulární. Republikáni kvůli tomu v posledních letech prohrávají jedny volby za druhými. Trump se vyděl, že je to může poškodit, a přišel s politikou, že si o potratech může každý stát rozhodnout sám, a že on jako prezident by do toho nezasahoval. Nemá žádné zásady. Je to prostě transakční byznysmen, který je schopen prodat kohokoliv, když se mu to bude hodit.

■ Může se dohodnout s ruským prezidentem Vladimírem Putinem?

Může, i když by to asi nebylo to první, co by po svém zvolení udělal. Předpokládám, že by tam chvíli fungovala nějaká kontinuita současné politiky, ale myslím si, že by začal omezovat pomoc Ukrajině a tlačil by jejího prezidenta Volodymyra Zelenského k mírovým jednáním nebo k příměří. A rozhodně by nevytvářel nějaký tlak na Putina. Ten by tak vyjednával z pozice síly, aniž by musel dělat příliš velké kompromisy. Toho se hodně bojím.

■ Na přelomu roku republikáni dlouho blokovali v Kongresu vojenskou pomoc Ukrajině. Tvrdilo se, že jejich souhlas nakonec posvětil Trump.

Pochopil, že jim to začíná politicky škodit. Američané polského nebo ukrajinského původu, kteří tradičně volili spíše republikány, dnes přešli na protitrumpovské pozice. Takže to byl jeden z důvodů, proč si po půlroce uvědomil, že to nikam nevede, a dal jakési svolení hlasovat pro pomoc. Je nepředvídatelný. Pro Ukrajinu i pro střední Evropu, pokud tady nechceme mít příliš velký vliv Ruska, by bylo daleko lepší, kdyby v listopadových

amerických prezidentských volbách zvítězila Kamala Harris.

■ Jaký na vás dělá Kamala Harris dojem?

Překvapivě velmi dobrý. Byla špatná před volbami v roce 2020, kdy se snažila vystupovat jako hodně levicová aktivistická progresivistka, protože k takové politice tehdy Demokratická strana směřovala. Jednalo se o rok rasových nepokojů v návaznosti na vraždu George Floyd v Minneapolis. Demokratická strana tehdy podlehla různým krajně levicovým nápadům, jako třeba radikální snižování policejních rozpočtů v některých městech, což samozřejmě vedlo k naprosto neuvěřitelným nárůstům zločinnosti. V tu dobu se konaly demokratické primárky, a většina kandidátů se předháněla, kdo je levicovější a progresivnější.

To se týkalo i Kamaly Harris, která se podle mě stylizovala do něčeho, čím vlastně není. O progresivních tématech mluvila nešikovně, neměla je zažité. Její hlavní deviza přitom spočívala v tom, že byla státní zastupitelkou a také ministryní spravedlnosti v Kalifornii, a dělala to dobře. Její přístup ke zločinnosti byl vždycky velmi chytrý. Šla tvrdě proti zločincům, ale nenavrhovala drakonické tresty. Jenže v Demokratické straně v roce 2020 platilo, že kdokoli měl co do činění s policií nebo prokuraturou, byl špatný. Nakonec její kampaň úplně zkrachovala. Ukázalo se, že to byla špatná cesta, protože demokratickou nominaci získal jediný středový uchazeč, a to byl Joe Biden.

■ De facto díky tomu, že si ji tehdy Biden vybral za viceprezidentku, Kamala Harris dnes kandiduje na prezidentský post.

Situace je teď úplně jiná. Kamala Harris vstoupila do hry v okamžiku, kdy Biden obhajobu prezidentského mandátu vzdal a bylo pozdě na nové primárky. Strana se za ní během asi dvou dnů postavila. Všichni potenciální soupeři ji okamžitě podpořili. A ona najednou měla šanci říkat to, co si sama myslí. A je to velký rozdíl. Působí přirozeně, mluví normálně, je náhle

sympatická, poukazuje na své zkušenosti prokurátorky. Většiny hodně levicových politik se zřekla. A Demokratická strana tak moc chce porazit Trumpa, že dokonce i její levicové křídlo je zatím ticho a nechává ji být. Celý nominační sjezd se nesl v duchu klasických amerických hodnot, jako jsou vlastenectví a svoboda, a téměř tam překvapivě nepadlo o ekologických problémech, o globálním oteplování. Šlo o až úzkostnou snahu nevyplašit středového, nebo dokonce středopravicového voliče.

Kamala Harris má navíc dobré politické instinkty. To, že si vybere k sobě jako kandidáta na viceprezidenta guvernéra Minnesoty Tima Walze, skoro nikdo nečekal. A po několika týdnech se ukazuje, že to byla velmi dobrá volba. Dobře ji doplňuje, umí velmi dobře komunikovat. Sice je dost doleva, ale jde o levici ze Středozápadu, která se spíše orientuje na populistické ekonomické programy než na kulturní, civilizační nebo rasové otázky. Je to člověk z lidu, který chodí na lov, pochází z malého města. Pro republikány je hrozně těžké udělat z něj komunistu, o což se stejně jako v případě Kamaly Harris velmi snaží. Zatím se jim to moc nedaří.

■ I u nás někteří tvrdí, že Kamala Harris je nebezpečná levičáčka, která prosazuje „woke“ agendu.

To je absolutní nesmysl. Projev, který na demokratickém nominačním sjezdu přednesla, mohl klidně přednést dnes již zesnulý republikánský senátor John McCain. Její ekonomická politika je pravicovější než Trumpova. Má tam sice třeba zvýšení daní pro nejbohatší lidi, kteří mají příjem více než 400 000 dolarů ročně, ale to jsou tři procenta populace. Chce rozbořit některé téměř monopoly a narovnat trh. Povzbudit svou politikou konkurenci. Kdežto většina opatření, která razí Trump, jsou čistě populisticky levicová, například zvyšování tarifů a cel nebo tlak na centrální banku FED. To nemá s klasickou republikánskou tržní politikou nic společného. Proto říkat, že ona je levičáčka, je absurdní. Celá Demokratická strana se posunuje do

středu. Předchozí posun doleva byl reakcí na zvolení Trumpa prezidentem. To by se mohlo opakovat. Naopak když vyhraje Kamala Harris, radikálnější levé křídlo podle mě oslabí.

■ A pokud jde o varování před „wokismem“?

Amerika se proměňuje. Je barevnější, než byla dříve. Běloši postupně ustupují, je tam více menšin, jiný pohled na historii je zcela zjevný. Jedná se o spíše normální společenský vývoj. Problémem jsou iliberální výstřelky levice. Týkají se cenzury nebo takzvané cancel culture. Ale třeba jedním z jejich největších kritiků je Barack Obama. Takže odsuzovat šmahem demokraty, že jsou to wokisté a radikální levičáci, nebo říkat jako Trump, že Kamala Harris je komunistka, nedává smysl.

■ Když jste v Chicagu pozoroval sjezd demokratů, zaznívala tam bezvýhradná podpora Ukrajiny?

Naprostá. Nesetkal jsem se tam s jediným člověkem, který by nepodporoval Ukrajinu. Kamala Harris naprosto jasně řekla, že ji podporuje a že se bude stavět tvrdě k diktátorům včetně Putina. Její projev kladl důraz na NATO a spojení. Zkrátka, stojí na opačných pozicích než Trump.

Tomáš Fošum

Kamala Harris.

Foto: Wikimedia Commons/United States Senate

Suverénní Vlny přinášejí autenticitu, drama i katarzi

Málokterý český film vyvolal v posledních letech tolik pozornosti jako Vlny Jiřího Mádl. Snímek o zahraniční redakci Československého rozhlasu v turbulentních letech 1967 a 1968 rozbouřil nejen na sociálních sítích ohromné debaty. Příznivci, kterých je většina, Mádlovo drama označují často za hluboce emotivní zážitek a většinou naznačují, že by jej měli povinně vidět všichni školáci, aby se poučili o téhle kritické etapě našich moderních dějin. Kritici namítají, že tvůrci v určitých ohledech zkreslují historickou realitu a balancují na hraně sebedojímavého kýče.

Oba tábory se přitom alespoň shodnou, že *Vlny* jsou po řemeslné stránce na české poměry neobvykle podařenou podívanou. Platí to rozhodně o pečlivě vystavěném scénáři. Jiří Mádl se po dvou komornějších snímcích *Pojedeme k moři* a *Na střeše* rozmáchl k výpravné, epické fresce v hollywoodském stylu a prokázal, že si ze studia scenáristiky na filmové akademii v New Yorku hodně odnesl.

Příběh ústředního hrdiny Tomáše Havlíka (Vojtěch Vodochodský) je jako jediný zcela fiktivní. Obyčejný mladý spojař se tak trochu proti své vůli stane rozhlasovým technikem, morálně se po těžkém vydírání přes bratra, kterého má v péči, zkompromituje spoluprací s StB, ale v těžkých hodinách okupace v sobě objeví hrdinství a sílu vzdorovat.

Ale *Vlny* jsou ansámblový film s kolektivním hrdinou, kterým je Redakce mezinárodního života vedená Milanem Weinerem. Mádlovi se povedlo napsat řadu zajímavých, charakterově dobře odlišených postav, o kterých si pravděpodobně budete po zhlédnutí snímku googlovat, jak moc se jejich filmový předobraz shoduje se skutečností. Do paměti se zapíše například zdánlivě chladná a citově odtažitá Věra Štovičková (Tatiana Pauhofová), bodrý štrámák Jan Petránek (Petr Lněnička), horkokrevný a trochu nerudný Luboš Dobrovský (Martin Hofmann) a v neposlední řadě samozřejmě sošný, introvertní, ale charismatický šéf redakce Milan Weiner (Stanislav Majer).

Vlny připomínají americké klasiky z novinářského prostředí jako *Všichni prezidentovi muži* nebo z poslední doby *Spotlight* tím, jak kladou do popředí étos novinářské profese. Téma důležitosti nezávislé žurnalistiky a svobody slova je dnes stejně aktuální jako tehdy. I proto například představitel kolaboranta Karla Hoffmanna Tomáš Maštalír připodobnil v jednom z rozhovorů dilemata filmových hrdinů k tomu, co se dnes děje ve slovenské kultuře pod vládou Roberta Fica.

Největší trik snímku totiž spočívá v tom, že i když jde o historický film, je vyprávěn dnešní optikou a rozehrává aktuální témata. Sovětská propaganda například ve snímku

používá na adresu proponentů pražského jara termín fašisti. Což samozřejmě není Brežněvův, ale Putinův slovník a divákům takhle sémantická drobnost pomáhá lépe propojit rok 1968 se současnou ruskou rozpínavostí.

Mádl si pohlídal, aby ve *Vlnách* nebylo nic, co by bylo nesrozumitelné mladému publiku. A většina pamětníků mu odpustí drobná zjednodušení a historické přešlapy, protože chápou, že dobrá story si vyžaduje historickou licenci. A film jim na oplátku přináší napínavý příběh zrežimovaný tak suverénně, že dokáže vyvolat podobné emoce, jaké cítili lidé, když se probudili do onoho srpnového rána a zjistili, že jsou tanky v ulicích.

Především závěrečná, asi tříčtvrtěhodinová pasáž popisující události kolem invaze je realizovaná mistrovsky. Pomocí archivních záběrů zručně zakomponovaných do akce natočené s herci se tvůrcům podařilo dosáhnout velké

Jiří Mádl na letošním karlovarském filmovém festivalu.

Foto: Wikimedia Commons/Jan Beránek

autenticity. Účinek dramatických scén posiluje dynamický střih, který plynule přeskakuje mezi jednotlivými aktéry a dějovými liniemi. Mádl ale také ví, kdy zpomalit a třeba za podkresu populárních písní té doby nechat vyznít tíživost chvíle. Kolektivním hrdinou se v závěru stává celý národ a film dává divákům šanci (znovu)prožít jedno z největších moderních historických traumat.

V dojemné scéně těsně před koncem hraje píseň *Čerešně* Hany Hegerové. Stejný song zazní i v jednom z nejpoblárnějších českých porevolučních filmů – v ko-

medii Jana Hřebejka *Pelíšky*. Ta tragédii roku 1968 pojímá odlehčenějším způsobem, ale za svou oblibu kromě vtipných hlášek a parádních hereckých výkonů vděčí i tomu, že v závěru nabízí nefalšovanou katarzi. A ta je ve *Vlnách* přítomná v míře víc než vrchovaté. Plná kina a povětšinou nadšené reakce naznačují, že Mádlův nejambicióznější a nejlepší film má našlápnuto k tomu, aby se podobně jako *Pelíšky* stal neodmyslitelnou televizní klasikou.

Jan Gregor

V jádru věci šlo o záležitost vkusu

Sté výročí narození „básníka Solidarity“ Zbigniewa Herberta je také vzpomínkou na dobu, kdy literatura hrála ve střední Evropě zcela odlišnou roli.

„Myslím, že Herbert byl jedním z posledních básníků, spolu s Tadeuszem Rózewiczem a Wisławou Szymborskou, kterého opravdu četli všichni,“ říká v této souvislosti básník Wojciech Bonowicz v rozhovoru pro aktuální číslo revue *Souvislosti*, které se mimo jiné věnuje i herbertovskému výročí. Je zbytečné se ptát, jakým směrem by se vyvíjela básnickova tvorba v případě, že by Polsko po druhé světové válce zůstalo svobodné. Dějinný okamžik, v němž žil, ale ovlivnil Herbertovo dílo a jeho recepci zcela zásadně.

Narodil se 29. října 1924 v tehdy ještě polském Lvově, kde zažil nejprve sovětskou okupaci města v roce 1939, následné obsazení wehrmachtem v rámci operace Barbarossa v roce 1941 a opětovný návrat Rudé armády v roce 1944, kdy Herbert utekl z města i s rodiči do Krakova. Během války se účastnil odbojové činnosti v rámci Zemské armády, ale o míře jeho zapojení se dodnes vedou diskuse. V té době byl ostatně teprve gymnazistou – byť maturitu už skládal v rámci tajného studia, neboť Němci tento druh vzdělání Polákům zakázali. Ve studiích pokračoval i po válce, věnoval se ekonomii, právu a filosofii, začal také psát.

Polsko ale bohužel nezažilo ani několik let svobody. Stalin nenechal vývoj náhodě a spolu s ruskými tanky postupovala země od roku 1944 také NKVD a společně s ní polská komunistická vláda vyškolená v Moskvě. V kulturním životě začal být prosazován socialistický realismus. Herbert se v této situaci stáhl do ústraní a spíše se jen snažil přežít. Střídal špatně placená zaměstnání a bydlel ve velmi skromných podmínkách. Se svým knižním debutem trpělivě čekal až na dobu, kdy bude možné publikovat svobodněji. Proto jeho první básnická sbírka, *Struna světla*, přichází opožděně v roce 1956, kdy z podobných důvodů na literární scénu vstoupili další autoři, po uvolnění spojeném se Stalinovou smrtí.

Díky malému literárnímu stipendiu si v roce 1958 mohl Herbert dovolit první zahraniční cestu. Komunistické Pol-

sko bylo v tomto ohledu vždycky svobodnější než Československo a možnost cestovat na Západ nebyla tak striktně omezena. Ostatně řada knih anglických nebo francouzských autorů v polštině běžně vycházela a byl to jeden z důvodů, proč se Češi a Slováci učili polsky. Skrze překlady se mohli seznámit s díly, která u nás vyšla až po roce 1989.

Herbert se vydal do Francie, kde strávil půl roku, dále do Anglie a Itálie, a znovu do Francie. Fascinovala ho středomořská kultura a evropské kulturní dědictví – dny trávil v galeriích, kostelech a ve starobylých městečkách. Do Polska se vrátil až v roce 1959. Výsledkem jeho cesty jsou eseje *Barbar v zahradě*, které polsky vyšly v roce 1962, česky až v roce 2010 v překladu Josefa Mlejnk. Herbert se v nich noří do antické minulosti, gotického a renesančního umění.

Ostře sledovaný autor

I nadále cestoval. Do začátku sedmdesátých let trávil většinu času na Západě, v Německu, Francii, Holandsku a Belgii. Později také ve Spojených státech amerických, kde se jeho básně přeložené do angličtiny setkaly s velkým úspěchem a jako *visiting professor* byl pozván na univerzitu v Los Angeles. Mezitím publikoval další tři básnické sbírky a oženil se s Katarzynou Dzieduszyckou. V Polsku veřejně vystupoval proti cenzuře, signoval otevřené dopisy intelektuálů směřované vládě, mimo jiné protest proti změně ústavy, v níž byla ukotvena „vedoucí úloha strany“ a „věčné přátelství se Sovětským svazem“.

Znovu se ale vydal do zahraničí a až do roku 1981 pobýval v Německu, Rakousku a Itálii. V té době už vyšlo pět Herbertových básnických sbírek včetně klíčového *Pana Cogito* z roku 1974, ale také pět dramat, z nichž některá byla spíše filosofického rázu a určená pro rozhlas. Ačkoliv v Polsku mohl své knihy oficiálně publikovat, jeho jméno bylo na seznamu „ostře sledovaných“ autorů. Všechny nakladatelské aktivity totiž musely být hlášeny a monitorovány.

I přes dlouhé cesty na Západ se Herbert nikdy nerozhodl odejít natrvalo do exilu. S autory v zahraničí ale udržoval kontakty. Už v roce 1958 se seznámil s jedním z nejvýznamnějších exilových spisovatelů Czesławem Miłoszem. Ten ho později překládal do angličtiny a otevřel mu dveře do amerického prostředí, kde sám žil a přednášel slovan-ské literatury v Berkeley.

Cenil si ho také Jerzy Giedroyc, redaktor důležitého exilového časopisu *Kultura* a nakladatelství Instytut Literacki. Herbert si ale od nich zároveň udržoval určitý názorový odstup. Slavný byl jeho spor s Miłoszem. Těžce nesl jeho kritiku varšavského povstání i názory na polský nacionalismus, který Miłosz nenáviděl. Herbert, nepochybně v návaznosti na vlastní zkušenosti ze Lvova a později s realitou v komunistickém Polsku, naopak s podezřením vnímal jakékoliv obhajoby levice.

Špetka nezbytné odvahy

Mimo jiné i jeho neoblomný postoj a fakt, že si na rozdíl od řady jiných spisovatelů nikdy nezadal s režimem, také stály u základů role, kterou sehrál v Polsku po vyhlášení výjimečného stavu. Do země se natrvalo vrátil až na začátku roku 1981, tedy v době, kdy po podpisu srpnových dohod fungovaly Nezávislé odborové svazy Solidarita. Pro představu – toto ve své podstatě k režimu opoziční hnutí mělo asi deset miliónu členů, což byla více než čtvrtina obyvatel Polska. Komunistické vedení samozřejmě už od samotného počátku přemýšlelo, jak tento demokratizační proces zastavit. Bylo také pod tlakem dalších států východního bloku, které si nepřály uvolňování u sousedů. V noci 13. prosince 1981 byl zaveden výjimečný stav a začalo rozsáhlé zatýkání a represe.

Zbigniew Herbert pobýval v té době v Polsku, byl součástí samizdatového časopisu *Zapis*. Patřil ke známým spisovatelům a jeho zapojení do opozičních aktivit a podpora byly důležité a viditelné. V té době se také stal „národním básníkem“. Jeho básně se četly jako přímá obžaloba komunistického režimu, sám básník ztělesňoval symbol nekompromisního, morálního postoje. Velkou roli hrálo také to, že jeho texty zhudebňovali známí bardi, především Przemysław Gintrowski.

Klíčová byla jeho sbírka *Zpráva z obleženého města*, která vyšla v roce 1983 v exilovém nakladatelství Instytut Literacki. „K tomu abychom odmítali nesouhlasili a odporovali / nebylo vůbec nutné mít kdovíjaký charakter / stačila špetka nezbytné odvahy / ale v jádru věci šlo o záležitost vkusu / Ano vkusu / jenž nepostrádá vlákna duše a chrupavku svědomí,“ psal Herbert v básni *Síla vkusu*, zde citovanou v českém překladu Josefa Mlejnků. Pro mladou generaci byl kultovním básníkem, jeho verše znala z paměti. Rolí spisovatele v té době, podobně jako v dalších komunistických zemích, bylo vyjadřovat se k okolní realitě. Čtenáři hledali v textech metafory k aktuální situaci, obrazy totalitního útlaču. Univerzální, filosofické, mnohoznačné mytologické obrazy – protože takové Herbert tvořil – se stávaly jednoznačnými manifesty.

Z různých náznaků vyplývá, že Herberta jeho role „národního básníka a věštce“ rozčilovala. Celý život se navíc potýkal s psychickými problémy a prožíval těžká období. Jedno z nich i ve druhé polovině osmdesátých let, kdy pobýval delší dobu v Paříži. Po Nobelově ceně za literaturu pro Czesława Miłosze se Jerzy Giedroyc pokoušel navrhnout také Herbertovu kandidaturu. Sám potom konstatoval, že pro to není dobrý moment – Herbertův vztah k okolí byl náročný a nebylo jasné, jak by na cenu zareagoval. Mnoho se nezlepšilo ani po pádu komunismu. Jako některý další lidé z opozice byl rozčarován předáním moci u takzvaného kulatého stolu. Zasazoval se o tvrdší vypořádání se s komunistickou mocí. Kritizoval za to i své přátele a publikoval ostré publicistické texty. Ve stejném čase se potýkal s nemocí, jíž 28. července 1998 ve Varšavě podlehl.

V Československu se Herbertova poezie v oficiálním vydání objevila pouze v šedesátých letech, další překlady už vycházely v samizdatu. Věnovali se jim nicméně přední básníci a překladatelé: Miroslav Holub, Vlasta Dvořáčková a Miroslav Červenka. Později, v roce 2000, vyšel rozsáhlý výbor *Epilog bouře*. Eseje přeložili Jan Linka a Josef Mlejnek, v jehož převodu do češtiny u příležitosti stoletého výročí básníkovy narození navíc nyní vychází v nakladatelství Protimluv rozsáhlý výbor *Mám klepátko od nehlídaných zahrad*. S odstupem od vypjaté doby, kdy některé básně vznikaly, můžeme docenit filosofické, metaforicky uměřené, promyšlené verše. Hledat autentické a přesné vyjádření – výzva z básně *Chtěl bych vyjádřit* – je v poezii stále aktuální: „dám všechny metafory / za jediný výraz / vyloupnutý z hrudi jako žebro / za jedno slovo / které se nachází / uvnitř hranic mé kůže.“

Lucie Zakopalová

Zbigniew Herbert.

Zdroj: Ministerstvo zahraničí Polské republiky

Naléhavost osvětlování vlastních hříchů minulosti

Součástí programu letošního pražského festivalu Svět knihy byla kromě jiného diskuse dvou autorů, Silvestra Lavríka ze Slovenska a Pála Závady z Maďarska. Dramaturgické propojení obou spisovatelů nebylo vůbec náhodné, protože je spojuje zájem o společné dějiny Maďarů a Slováků.

O Silvestru Lavríkovi jsme v *Demokratickém středu* už psali, a sice před dvěma lety při příležitosti vydání českého překladu jeho románu *Poslední k. & k. baronka*. Za pozornost však stojí i neméně zajímavá literární tvorba jeho maďarského kolegy, jehož příjmení přitom zjevně odkazuje k částečně slovenskému původu. Pál Závada (*1954) totiž pochází z maďarského městečka Békešské župy s názvem Tótkomlós neboli Slovenský Komlós.

Osídlení městečka Slováci se datuje již do doby tureckého obsazení Uherska, a přestože druhá světová válka a poválečná repatriace maďarských Slováků výrazně proměnily strukturu obyvatelstva, lidé hlásící se ke slovenskému původu tvoří dodnes více než deset procent jeho populace. A právě z dějin tohoto etnicky heterogenního regionu čerpá sociolog Závada náměty pro své umělecké texty.

Trasování české čtenářské recepce tvorby Pála Závady je přitom možné začít už v roce 2002, kdy v překladu Pavla Novotného vyšel jeho nejúspěšnější román *Jadvižin polštář*. Příběh zasazený do bouřlivého období první světové války a jejích důsledků vypráví autor formou deníkových záznamů mladého Ondříša Osztatního, které však doplňují a výrazně korigují poznámky jeho ženy Jadvigny. Složitost kompozice navíc umocňuje další vypravěčská rovina, když konkrétní podobu syžetu ovlivňuje roztržidění deníkových zápisků Jadvižiným synem Mišou. Postmoderně komplexní vypravěčská struktura knihy zobrazuje kromě konfliktního manželství protagonistů také především dramatické zásahy velkých dějin do života národnostně a nábožensky pestrého městečka.

Důvod výjimečnosti tohoto románu spočívá však hlavně ve způsobu narace. Subjektivizovaný deníkový styl Zavadovi umožnil využití bohatých jazykových her, možných i smyšlených slovních tvarů, které odrážejí nejen archaické výrazy daného období, ale hlavně vzájemné pronikání lexikálních vrstev maďarštiny a slovenštiny. Neustálým přehazováním jazykového kódu stejně jako invenční expresivitou zvoleného stylu tak autor upozorňuje nejen na promíchávání etnických skupin uvnitř daného společenství, ale také na zpochybňování subjektu a pátrání po vlastní identitě každého jednotlivce.

Manipulované dějiny

Do prostoru jihomaďarského Tótkomlóse se Závada vrací také v knize *Přirozené světlo*. Téměř sedmisetstránkový

dokumentární román vyšel ve slovenském překladu Evy Andrejčákové před třemi lety. Centrální osu vyprávění tvoří příběh Istvána Sebese a několika rodin z takzvaného městečka T. v období druhé světové války. I v tomto případě Závada využil reflektující polohu vícera vypravěčů, mužských i ženských, kteří nám své osudy líčí především prostřednictvím vzájemné korespondence.

Velká část románu se odehrává na východní frontě, kde jsou mladí maďarští chlapci nuceni sloužit po boku německé nacistické armády. Jednotlivé osudy postav se tak pomalu odhalují na základě dopisů, které si chlapci vyměňují s děvčaty a rodinou. Dopisy doplňují ve formě epizod vzpomínky sesbírané takzvaným Vypravěčem. Ten zastupuje funkci autora a ve snaze pochopit konkrétní osudy lidí ze svého rodného města se dostává do role historika pátrajícího po stopách minulosti.

Závada si navíc pohrával s intermediálním charakterem knihy, když do textu integroval velké množství dobových fotografií získaných z různých soukromých archivů či veřejných institucí. Ty ukazují nejen běžné portréty obyčejných lidí uprostřed různých slavností a rodinných sešlostí, ale také každodennost života během válečného konfliktu. Přestože na začátku románu autor otevřeně přiznává, že osoby na fotografiích nejsou totožné s postavami příběhu, v textu jeho vypravěči často deklamují pravý opak a skrze obrázky vytvářejí dojem domnělé autenticity vlastního konání.

Tento rozpor mezi fakticitou fotografie a fikčním rázem vyprávění však autor využívá celkem záměrně. Použitím mystifikačních her totiž zdůrazňuje skutečnost, že dějiny a jejich výklad jsou vždy manipulovány tím, kdo nám je prezentuje. A proto, i když se zdá, že něco tak konkrétního jako fotografie nemůže lhát, je opak pravdou. Závada tak apeluje na nás jakožto čtenáře, abychom si uvědomili, že záleží jenom na tom, jak přistoupíme k výkladu historických událostí a zda v něm skrze kritickou reflexi odhalíme pohnutky autority, která za interpretací stojí.

Ve vztahu k vyobrazení válečného dramatu akcentuje obsah dopisů a vzpomínek postav knihy hlavně ty traumatické události, jež sice tvoří součást maďarských dějin, ale v národním „velkém narativu“ jsou často z důvodu kolektivní hanby a nacionální politikou generovaného populismu vytlačovány na okraj společenského diskurzu. V souvislosti s tím román popisuje, jak maďarská horthyovská armáda kolaborovala s nacistickým Německem při

Spisovatel Pál Závada na snímku z roku 2020.

Foto: Wikimedia Commons/Ben Skála

pogromech na civilním obyvatelstvu sovětského Ruska a lokálních židovských komunitách. Závada tak jako by cítil potřebu připomenout si nepříjemné a odsouzené události z minulosti vlastního národa. A přestože k tomu používá fikční nástroje románového žánru, nijak to nesnižuje objektivní závažnost historických referencí ani společenskou hodnotu historiografického narativu.

Děsivá pravda

Jinak tomu není ani v novele *Den na trhu* vydané ve slovenském překladu na jaře tohoto roku. Na rozdíl od dvou výše zmíněných knih v tomto díle nestojí v jádru vyprávění vyrovnávání se s maďarsko-slovenskou identitou vybraného území. Fiktivní ukotvení příběhu tvoří prostor smyšleného městečka Kunvadas, které lze lokalizovat někde do oblasti Szolnocké župy. Zápleтка knihy se soustřeďuje kolem nešťastné události z 21. května 1946, kdy se ve městě odehrál velký pogrom na několik židovských obyvatel, kterým se podařilo vyhnout smrti v koncentračním táboře.

Text není natolik fragmentovaný jako v případě *Přirozeného světla*, a tak vyprávění hlavní postavy Mariky Hadnagyové i navzdory menším odbočkám získává formu soustředěné výpovědi. V ní se vypravěčka snaží pravdivě

vylíčit události spojené s brutálním lynčováním židovské menšiny. Její zpověď vede k odhalení pravdy o zodpovědnosti za příšerný masakr se záměrem očistit jméno vlastního muže Sándora obviněného z vedení židovského pogromu.

V souvislosti s námětem je přitom zjevné, že dynamiku mocenských sil městečka Závada využívá jako sociologickou sondu do psychiky a chování masy lidí v poválečném Maďarsku. Do vymyšleného města autor vkládá všechny neduhy a hříchy soudobé společnosti, stejně jako zápas nenávistných ideologií fašismu a ko-

munismu. V novele se tak objevují odkazy na významné historické postavy, které stály v čele fašistického Maďarska či udávaly směr jeho poválečného uspořádání.

Navíc Závada do velké míry tematizuje mentální svět ovlivněný nenávistnou ideologií. Kniha nám ukazuje příklady toho, jak lehce se nedostatek kritického myšlení přetaví do produkce lží a nesmyslných tvrzení stupňujících se do agresivního, či dokonce vražedného konání. Spisovateli však nejde jen o zobrazení mezilidské nenávisti a bezmezného teroru, ale úspěšně se mu daří odkrývat i skutečnost, že zoufalí jedinci a jejich násilné skutky představují pouze figurky pěšáků posouvané na politické šachovnici aktuálních mocnářů. Vyprávění totiž konkrétně odhaluje způsoby, jakými se nastupující komunistická moc v Maďarsku v roce 1946 vyrovnávala se svými nepřáteli ve snaze umlčet projevy svobody či ideologicky odlišné postoje k fungování společnosti.

Smysl čtení literárních textů Pála Závady se tak ukazuje právě ve schopnosti využít historické narativy k připomínání děsivých pravd o nás samých. Jeho romány dokazují nejen to, nakolik je důležité hovořit o chybách a hříších minulosti, ale také to, že pudy živené zlo je neustále ukryto někde hluboko v nás a stačí málo k tomu, aby ho pro své cíle využila aktuální mocenská síla. Tento druh poučení získáme kupříkladu čtením takovýchto uměleckých textů. A právě tato přidaná hodnota je více než vítaná i v dnešních turbulentních časech.

Matuš Guziar

Kdo tudy chodil a kdo je vodil. Zrod fenoménu polských Tater

Polské hory zabírají jen 3,3 procenta z celkové rozlohy státu, přesto právě zde se rodila moderní polská kultura. Že hřebeny majestátních Tater přivítaly nejednoho velikána z panteonu polských osobností a staly se pro něj nevyčerpatelnou inspirací v životě i umělecké tvorbě, je skutečnost poměrně známá. Nebýt ale jejich průvodců, větrem ošlehaných pastevců a pytláků, vzdělanost by si do horských výšin klestila cestu mnohem obtížněji a pomaleji.

Za prvního průkopníka tatranské turistiky bývá považována žena, Beata Łaska, rozená Kościelecka, jež se provdala za sieradzkého vévodu Olbrachta Łaského, majitele Kežmarského hradu. Severouherské vrcholy jí učarovaly natolik, že se v červnu roku 1565 vydala na výpravu do okolí Zeleného plesa. Túru sice absolvovala úspěšně, neunikla ale intrikám svého výrazně mladšího muže. Rozmariný alchymista neměl v úmyslu získávat zlato pouze z baněk, ale také z věna svých žen. Právě Beatiny cesty do hor

využil k rozpoutání pomluv o tom, že je šlechtična nemravná, což vedlo k její internaci na Kežmaroku. Uvězněná a ponížená zemřela roku 1576 v Košicích.

Dříve než jméno prvního průvodce známe nejstarší umělecké vyobrazení Tater. Interiér starobylého dřevěného kostela svaté Alžběty Uherské ve spišské vesnici Trybsz (součást Polska od roku 1945) zdobí polychromie biblických scén, kterou doplňuje zřejmě nejstarší zpodobnění tatranského panoramatu z roku 1647.

Poprvé se s tatranským průvodcem setkáváme v díle německého barokního spisovatele a skladatele Daniela Speera *Uherský Simplicissimus* z konce 17. století, v němž hrdina kráčí na Kežmarský štít s pěti druhy a průvodcem, vesnickým učitelem, jehož jméno bohužel neznáme. Svou profesí

Tisící šestistý dvacátý čtvrtý sonet o Giewontu.

Foto: Wikimedia Commons/fiedler

ale anonymní kantor mezi tatranskými šerpy představoval výjimku, ostatní průvodci totiž pocházeli z řad místních goralů, kteří se živilo lovem a pastevectvím. Společnost zpočátku dělali zejména učencům, nejčastěji kartografům a geologům. Služeb těchto ošlehaných mužů, kteří nezřídka plnili i funkci nosičů aparatury a zavazadel, využíval kupříkladu osvícenec a přírodovědec Stanisław Staszic.

První turisté byli ve výpravách do karpatské divočiny na místních průvodcích doslova závislí a jen málo odvážlivců se obešlo bez jejich služeb. Na začátku 19. století v souvislosti s touto lokalitou zaznávají jména jako Jan Budz, Józef Bigos, Jędrzej Para, Wojciech Galica. První zmíněný byl náruživým lovcem kamzíků a nejinak tomu bylo také u goralů následujícího, od jehož narození uplynulo letos v dubnu dvě stě let a který se do historie hor zapsal jako jeden z nejzkušenějších tatranských průvodců 19. století.

Napravený pytlák

Jedny z prvních horských výprav absolvoval Maciej Sieczka (1824–1897), a to z nutnosti, když se snažil vyhnout verbířům. Hlubší znalosti vysokohorského terénu pak nabyl díky činnosti, která jej pojila se stovkami jeho sousedů, tedy pytláctví. Cílem jeho výprav se stávali především kamzíci, později i medvědi. Zanícený lovec se však nechal ovlivnit svými druhy z řad intelektuálů natolik, že se stal ochráncem kamzíků a svišťů. Na této proměně měl nepochybně největší zásluhu přírodovědec, filosof a folklorista Eugeniusz Janota spolu s věhlasným zoologem Maksymilianem Nowickým, kteří se mimochodem stali autory zákona o ochraně tatranského kamzíka a sviště z roku 1868, platícího pro Halič.

Maciej Sieczka tak představuje živý důkaz toho, že osvěta ze strany tehdejší polské inteligence dopadla na úrodnou půdu i v řadách prostých goralů bez vzdělání. Sieczka vzhlížel rovněž ke spisovateli Sewerynu Goszczyńskému a pojilo jej přátelství s Adamem Asnykem, jemuž byl Sieczka častým průvodcem na jeho výpravách. Za to jej filosofující básník Asnyk odměnil poměrně rozsáhlou básní. „Tys mistrem reality všedního dne, / jehož pouty žádnými nelze svázat... / Neb milovals vše čisté, jasné, ladné, / v nivách údolních neuměl ses vázat, / leč věděl, že lidem je zapotřebí / stoupat výš – by očima vzhlídl k nebi.“

Sieczka nebyl zdaleka jediným z goralů, které pojil blízký vztah s polskými velikány. Společně prošlapané kilometry vytvořily přátelství mezi legendárním průvodcem a zbojníkem Sabałą (vlastním jménem Jan Krzeptowski, 1809 až 1894) a Stanisławem Witkiewiczem, malířem a spisovatelem. Jeho neméně významnému synovi Witkacymu šel Sabała za kmotra. Homér Tater, jak Sabału nazýval starší Witkiewicz, je také jednou z postav jeho díla *Na průsmyku* (*Na przełęczy*). Sabała se mimo jiné vyskytl ve slavné *Legendě Tater* (*Legenda Tatr*) Kazimierza Przerwy-Tetmajera.

Sabała se kromě zvětšení literárního dočkal i toho kovového. Jeho pomník nalezneme v Zakopaném a sdílí jej s jedním z prvních významných badatelů tatranské flóry, lékařem Tytusem Chałubińským. Jedná se tak o symbolické

spojení intelektuálního světa s tím horským. Výpravy, které v Tatrách organizoval doktor Chałubiński, se ve své době staly legendárními. Připomínaly totiž jakýsi horský jarmark, jehož se účastnili trhovci, muzikanti či dámy, které zdejší kosodřeviny mnohokrát nedobrovolně ozdobily pozůstatky svých dlouhých, v horách značně nepraktických sukní. Dům v Zakopaném pak Chałubińskému postavil tesař a další z věhlasných goralů druhé poloviny 19. století Wojciech Roj, dvorní realizátor Witkiewiczových projektů. Právě s ním jej na impozantním obraze ztvárnil významný polský malíř Leon Wyczółkowski.

Múzy literární či malířské sice zajistily goralům nesmrtelnost v umění, stopy jejich největšího odkazu však nalezneme v přírodě, a to především na dodnes využívaných stezkách. Mnozí z nich podnikli výšlapy, jež se zapsaly do historie. Maciej Sieczka, který se díky zkušenostem horníka orientoval rovněž v uherské části Tater, kupříkladu v roce 1867 vedl první úspěšný výstup na vrchol Svinica (2 301 m), v jižní části velehor pak ve svých 56 letech zdolal 2 422 metrů vysokého Satana. Zdatný lezec rovněž doprovázel Natalii Janothu, první ženu na Gerlachu.

K činností průvodců nepatřil jen zdárný přechod náročným terénem a budování stezek, ale také umísťování kovových ok na horské stěny či zpřístupňování jeskyní. Většina z průvodců navíc turistům umocňovala zážitky z cesty svými gawędami, tedy nejrůznějšími příběhy, a muzicírováním. Sieczka uměl bravurně hrát na flétnu, Sabała ovládal hru na goralské housle zvané złóbcoki.

Za prvního goralů, jenž sundal kožené krpce, aby si na nohy nazul dřevěná prkna zvaná tehdy ski, bývá považován Klemens Bachleda (1849–1910). Klimek, jak mu říkali, patřil k mladší generaci turistického doprovodu, učil se od Macieje Sieczky či Jędrzeje Waly staršího. Náležel k prvním průvodcům profesionálům. Kromě mnoha jiných dvoutisícovek Bachleda jako první zdolal nedostupný Ganek (2 462 m) a do hor vedl i spisovatele Jana Kasprowicze či držitele Nobelovy ceny za literaturu Henryka Sienkiewicze.

Tento Král či Orel Tater, jak mu současníci přezdívali, byl zároveň prvním záchranářem, stanul u zrodu Tatranské dobrovolné záchranné služby. Byla to právě záchranná akce v srpnu 1910 na severním hřebeni Malého Javorového štítu, jež se mu nakonec stala osudnou. Bez jištění a sám se v nepříznivém počasí vydal na pomoc dvěma horolezcům na vrchol, z něž se už živý nevrátil. Goral se stal legendou a na jeho počest je pojmenováno hned několik stezek, průsmyků, či dokonce luxusní pětihvězdičkový resort v Zakopaném.

V kouři opia

Zakopané, hlavní město polské zimy na samotném úpatí Vysokých Tater, je místem, které spojuje všechny tatranské průvodce, zejména ve druhé polovině 19. století. Zlatý věk zažily „polské Athény“ v období takzvaného Mladého Polska, kdy hory objevila inteligence a umělci. Do Zakopaného mířili všichni, kdo ve světě kultury něco znamenali,

přemohl se dokonce i Bolesław Prus trpící strachem z výšek a agorafobií.

Tatranská obsese se nicméně zanedlouho vymkla kontrole – jakmile autoři vycítili, že zmínka o velehorách je zárukou čtenosti, předkládali čtenářům i poměrně nekvalitní literaturu. Z gorala vytvořili mytickou, nedotknutelnou postavu a morální vzor pro každého Poláka.

Odpověď se přirozeně stalo hned několik parodií a satir. Povedenou báseň *Tisíc šestistý dvacátý třetí sonet o Giewontu* (*Tysiąc sześćset dwudziesty trzeci sonet o Giewontcie*) v roce 1903 zveřejnil spisovatel Franciszek Mirandola, jenž zesměšnil modlu soudobých spisovatelů, horu Giewont, v jejíchž útrokách prý odpočívá vojsko Boleslava Chrabrého, připraveno bránit Polsko v dobách nejtěžších.

Parodování se nevyhnulo ani Zakopané. Klub racionálního houbaření či Společenství na podporu vegetariánství jsou jedny z mnoha organizací v satirickém díle *Zakopanoptikum aneb kronika čtyřiceti devíti deštivých dní v Zakopaném* (*Zakopanoptikon, czyli kronika czterdziestu dzieściu dni deszczowych w Zakopanem*) spisovatele Andrzeje Struga. V textu si bere na paškál pozérská intelektuální setkání i stále četnější uskupení a organizace. Jakkoliv byla Strugova parodie tatranského kýče úsměvná i pochopitelná, několik reálných organizací bylo vyložene žádoucích. V roce 1873 vznikly kromě již zmíněné

záchranné služby Polský tatranský spolek a Uherský karpatký spolek, které nejvyšší středoevropské pohoří doslova otevřely světu.

Intelektuální ovzduší Zakopaného oslabila doba meziválečná, kdy kulturu nahradilo sportovní nadšení spojené se zábavou v hudebních a tanečních klubech. Již zmíněný Stanisław Ignacy Witkiewicz – Witkacy se ve svém článku *Démonismus Zakopaného* (*Demonizm Zakopanego*) nemýlil, když místo definoval jako na jedné straně nehynoucí zdroj inspirace, který však mnohé může – vzhledem ke zdejšímu bohémskému způsobu života zahaleného kouřem opia – přivést do záhuby. Velkou službu Zakopanému pak prokázal Karol Szymanowski, skladatel, jenž se kvůli zdravotním indispozicím musel vyvarovat horských túr, a soustředil se proto na místní obyvatele. Jeho balet *Zbojníci* (*Harnasie*) si získal publikum v Praze i Paříži.

Dvacáté století bylo také časem, kdy se turistika individualizovala a hory se otevřely pro návštěvníky bez zkušenného doprovodu. Pro mnohé goraly starého ražení, jakým byl kupříkladu výborný průvodce a řezbář Szymon Tatar, byla tato proměna jen málo pochopitelná. Jakkoliv ale goraltští průvodci pozbyli svou dřívější nezastupitelnou roli, v kultuře si díky těsné symbióze s uměleckým světem zajistili pevnou pozici.

Táňa Matelová

Rumburk: Malá Paříž v Českém Nizozemí

V mělkém údolí říčky Mandavy leží mezi turisticky oblíbeným kopcem Dymník a Strážným vrchem s poutním kostelíkem město, jež bývalo význačným a dynamicky se rozvíjícím střediskem průmyslu, ale i rekreace a vzdělanosti. Druhá polovina dvacátého století však tuto slibnou trajektorii nejspíš nenávratně vychýlila a dnes zde lze vystopovat toliko zbytečky někdejšího lesku.

Dějiny a rozvoj Rumburku jsou nedílně spjaty s osudy celého Šluknovského výběžku, ale i sousední Lužice. Právě odtamtud totiž do tohoto území, které dlouho pokrývaly pralesy proťaté jen několika méně významnými obchodními stezkami z Lužice a Míšeňska, pronikli první nečetní slovanští osídlenci. Pocházeli patrně z lužického kmene Milčanů a svědčí o nich vlastně jen hrstka místních jmen, například Šluknov, Lobendava, Doubice nebo Plešný, a nevelká archeologická lokalita Orlí roh u říčky Křinice v Českém Švýcarsku.

Kraj sice neleží vysloveně v horách, avšak nízká bonita půdy a poloha při horních tocích Mandavy a Sprévy, navíc ohraničená komplikovaným terénem Labských pískovců a Lužických hor, tehdejší osadníky zaměřené především na zemědělství příliš nelákaly. Zprvu tedy převládal les a činnosti s ním spjaté, proběhly i dílčí pokusy o těžbu rud, ale ke skutečnému rozvoji došlo teprve s příchodem několika kolonizačních vln z německých zemí.

Tito noví obyvatelé, mimo jiné z Fríska, přinesli znalosti pěstování a zpracování lnu, jež se postupem času ukázaly jako určující. Právě díky řemeslům (tkalcovství) a průmyslu totiž Rumburk a jeho okolí vyrostly v lidnatý, prosperující a dynamicky se rozvíjící kus českých zemí, který měl již od 18. století po Praze a Ostravsku nejvyšší hustotu obyvatelstva.

Abychom však nepředbíhali, vraťme se do roku 1298, kdy byl ve zhořeleckých městských listinách zmíněn jistý Heinrich de Romberch, tedy Jindřich z Rumburku, což je první doklad o existenci města a jeho původního jména. Osudy kraje dlouho ovlivňovala neustálená hranice, stával se předmětem zájmů Míšeňska, Lužice, Saska a Čech. Jeho prvními doloženými držiteli byli Ronovci, od nichž má i jméno, později se zde vystřídala řada dalších šlechtických majitelů včetně předních rodů, například Vartenberků, Šlejniců, Kinských či Lichtenštejnů. Často docházelo ke změnám vlastnictví a majetky se různě dělily a drobily.

Pozoruhodným fenoménem je, že v kraji zůstalo oproti jiným českým regionům jen málo dochovaných panských sídel: z hradů jen Tolštejn a zbytky Krásného Buku, ze zámků pouze Rumburk a Šluknov. Časté byly průtahy armád a požáry, v důsledku válečných tažení propukaly mezi zbídačeným obyvatelstvem selské bouře. Snad vlivem blízkosti protestantského Saska zde intenzivněji probíhaly i spory náboženské.

Aktualizovaný betlém

V dějinách Rumburska nastaly dva vzmachy. První z nich byl kulturní v dobách baroka, kdy zdejší panství vlastnili Lichtenštejnové. Vznikla tehdy třeba překrásná a jedinečná loreťanská kaple, přesná kopie italského originálu a zároveň nejsevernější stavba svého druhu v Evropě. Současně se v kraji nebývale rozvíjela hudba. Jako kantor a varhaník zde působil místní rodák, vynikající barokní komponista Johann Christoph Kriedel, autor souboru překrásných kantát nazvaných *Nově otevřená květinová zahrádka*. Následovala ho řada menších skladatelů, houslařů a znamenitých hudebníků.

V barokní lidové zbožnosti má bezesporu své kořeny i silná regionální tradice výroby betlémů. Až do první půle 20. století bylo Šluknovsko patrně nejvýznamnější betlémářskou oblastí u nás. V samotném Rumburku existoval největší betlém v našich zemích s téměř 1200 figurkami, navíc byl každoročně rozšiřovaný, doplňovaný a poněkud svérázně aktualizovaný. Obsahoval třeba i nádražíčko, viadukt s vláčkem, vzducholod' či výjev z regionální světnice,

Objekt bývalé přádelny česané příze Julia Pfeifera z doby kolem roku 1880. Foto: Martin Veselka

kde jedna z postavíček čte *Rumburské noviny*. Žel po válce byl rozdělen, zčásti zničen a ztracen či rozkraden.

Druhý význačný vzestup byl hospodářský a jeho počátky spadají do 18. století, kdy v oblasti vznikly jedny z prvních plátenických manufaktur u nás. Konkrétně v Rumburku ji založil Angličan Robert Allason roku 1713. Textilnictví paradoxně pomohly i obě slezské války a ztráta konkurence v této korunní zemi, o niž tehdy rakouská monarchie z větší části přišla. Napoleonské války zase znamenaly dočasné omezení dovozu z Anglie. Město brzy proslulo slavným exportním artiklem – Iněnou tkaninou zvanou rumburská véba. Postupná mechanizace výroby vyvolala odpor domácích tkalců. Rozvinulo se zde bosácké hnutí, probíhaly bouře proti zavádění strojů a využívání strojového plátna. Dělnické a socialistické organizace zde však nikdy nebyly tak silné jako v sousedním Varnsdorfu.

Po polovině 19. století se Rumburk vyšvihl mezi dvacítku největších měst Čech a stal se sídlem okresu. Hustota osídlení ve vrcholném období (1910) přesahovala v tehdejší rumburském okrese neuvěřitelných 360 obyvatel/km², ve městě samotném žilo takřka 16,5 tisíce lidí, což je o šest tisíc více než dnes. Od roku 1854 zde vycházely noviny, v roce 1869 se Rumburk napojil na železnici, záhy na to byla zřízena plynárna a na sklonku 19. věku městská elektrárna.

Postupně vznikly městský park, reprezentativní objekt střelnice, která v současnosti po necitlivé normalizační přestavbě slouží jako kulturní dům, městské lázně, turnerská tělocvična a roku 1901 v části dnes zvané Podhájí velkolepý objekt sanatoria Frankenstein. Pobýval v něm v létě 1915 i Franz Kafka a zřejmě se mu v Rumburku líbilo, neboť coby zaměstnanec Dělnické úrazové pojišťovny navrhl, aby tento ústav sloužil jako léčebna nervově postižených frontových vojáků.

Rozvíjela se i vzdělanost. Už v roce 1860 založila trojice místních průmyslníků textilní školu a v roce 1908 se otevřelo honosné gymnázium, pokládané za nejkrásnější školní budovu českého severu. Pro svoji výstavnost a množství lokálů a zábavních podniků bylo město nazýváno Malá Paříž, někdy se k tomu ještě dodával přívlastek severu. Šluknovskému výběžku zase němečtí sousedé říkali Böhmisches Niederland, což se do češtiny převádí jako České Nizozemí, ač přesnější překlad by byl v daném kontextu spíše Česká Dolní země.

Rumburská anabáze

Byla-li řeč o Kafkovi, je nutno poznamenat, že Rumburk epizodicky figuroval i v životech dalších dvou velkých českých moderních umělců. Jaroslav Hašek prý roku 1905 během jednoho rozverného

Lužické náměstí je srdcem Rumburku. Během komunismu přišlo o značnou část původní zástavby. Foto: Martin Veselka

posezení v pražské Unionce uzavřel se svými přáteli sázku o to, kdo načerno dojede nejdál vlakem. Jako první se o to pokusil právě on a před průvodčími se nijak svým záměrem netajil. Dojel do Liberce a pak pěšky přes Doksy doputoval, zčásti společně s Růžickovou tlupou potulných cikánů, až do Rumburku, kde je zadrželi četníci. Následně si dopřál patrně v nádražním hostinci pivo, poslal příteli Kudějovi žertovný telegram v řeči vázané a vrátil se vlakem zpět.

Druhým slavným návštěvníkem města byl Josef Váchal, který byl za první války ubytován v nevyhovujících podmínkách zdejšího hostince U hvězdy. Což ovlivnilo i jeho dojmy, publikované později ve slavné knize *Malíř na frontě*: „Novota stavitelských sezon před pěti lety a německé sedláctví, toť tehdy architektura groteskního Rumburku. [...] Nakvartýrování v dřevěných boudách hostince Zum Stern, vycházeli jsme každého rána na pole pod hřbitovem... Sál s okny vytlučenými, dřevěným lešením přepažený na jedno patro, kde ležela těla vedle těl s dušemi, jež sblížily bědy a nejistota zítřka...”

Otřesné podmínky, hlad, nevyplacené žoldy, ponižování a šikana ze strany rakouských důstojníků byly prapříčinou nejslavnější události v dějinách města – rumburské vzpoury. Ta vypukla 21. května 1918 brzy zrána a téhož dne večer byli vzbouření čeští vojáci rozprášeni u Nového Boru

při pokusu táhnout na Českou Lípu a Prahu. Její tři vůdcové Stanko Vodička, František Noha a Vojtěch Kovář byli následně odsouzeni k smrti a zastřeleni.

Tresty, včetně těch nejvyšších, ovšem postihly více účastníků vzpoury – vesměs Čechů z Domažlicka a Plzeňska, jimž se tíživý pobyt v tehdy výlučně německém městě, jakoli jeho válkou zbídačené obyvatelstvo prý spíše sympatizovalo se vzbouřenci, stal osudným. Události byly vícekrát zpracovány knižně i filmově, pomníky aktérů vzpoury i tradice vzpomínkových akcí vznikly již za první republiky. V dobách komunismu byla vzpoura poněkud reinterpretoována, takže třeba po premiéře filmu *Hvězda zvaná pelyněk* (1964) žádali pamětníci, aby se kvůli nepřesnému zachycení událostí již více nepromítal.

Konec rodáků

Období po roce 1945 nebylo jen érou dějinných deformací, ale též dobou postupného úpadku druhdy bohatého města. Rumburk se ocitl na periferii, místní závody byly znárodněny a část jejich vnitřního vybavení vyrabována, rozchváčena či odeslána leckdy až na Slovensko. Německé obyvatelstvo, od třicátých let stejně jako v jiných sudetských městech většinově podporující Henleina s Hitlerem, bylo vyhnáno ze svých domovů. Z města a nejbližšího okolí takto muselo odejít 26 255 lidí. Antifašistů, nepostradatelných odborníků a členů smíšených rodin zbylo v Rumburku 623. Jedním z nich byl Rudolf Demel, který se

v tomto dramatickém období zasloužil o záchranu muzejních sbírek a řady unikátních konfiskátů zabavených Němcům. Při likvidaci muzea v sousední Krásné Lípě třeba neváhal převážet osobně exponáty na vozíku, aby zabránil jejich rozkradení.

V roce 1950 byl zlikvidován rumburský kapucínský klášter a místní mniši internováni. Pro nejvýznamnější zdejší památku – loretánskou kapli – v důsledku toho nastaly dekády chátrání, které ji přivedly na pokraj zkázy. Ve městě se už od padesátých let hodně a barbarsky bouralo. Z kdysi početných podstávkových domů zbyla pouhá hrstka, což smutně vynikne při srovnání se sousedním Seifhennersdorfem v Sasku, kde jich stále uvidíte stovky. Demolici podlehl dokonce část zámeckého areálu, renesanční panský dům nebo celá jižní strana náměstí včetně bývalé radnice či honosného kina a kavárny Marx. Nahradilo ji ohyzdné nákupní středisko Lužan, po revoluci upravené do bizarní a křiklavé postmoderní podoby.

Symbolickým dovršením ponižení Rumburku se v roce 1960 stalo zrušení zdejšího okresu a jeho připojení k Děčínsku. Lze říci, že se s tím místní dodnes zcela nesmířili a o obnovu vícekrát usilovali, a to i v devadesátých letech, s čímž souvisela i snaha dostat se při zřizování krajů roku 2000 k Libereckému kraji, kam Šluknovsko v letech 1948–1960 patřilo. Veškeré tyto pokusy však vyzněly naprázdno.

Poklesla i úroveň tak základních služeb, jako je zdravotnictví. Rumburská nemocnice, kdysi elegantní a moderní zařízení, vystavěné v letech 1916–1928, patrně neprošla od doby svého vzniku rekonstrukcí. Působí dojmem natolik tísnivým, ba zpustlým, že se stala takřka ideální kulisou k temnému případu sestry Věry Marešové z roku 2014, jež měla údajně usmrtit šest pacientů. Nakonec byla obvinění zproštěna a po dlouhých soudních tahanicích dosáhla i rehabilitace a odškodnění, nicméně mezitím už námět sugestivně zpracoval Daniel Petr v pozoruhodném regionálním detektivním románu *Sestra smrt*.

Na přelomu padesátých a šedesátých let navíc byla zrušena zdejší porodnice, takže asi posledními slavnými rumburskými rodáky jsou známí výtvarníci Jiří David a Antonín Střížek, narození ještě v padesátých letech.

Později byla sice načas obnovena, ale v roce 2017 opět zanikla, patrně již definitivně. Od té doby město formálně vzato rodáky nemá. O přežití koneckonců opakovaně bojovala i samotná nemocnice, jediná ve výběžku. Její někdejší pobočka na Podhájí, tedy již zmiňované bývalé noblesní sanatorium Frankenstein, chátrá a dle slov místních slouží jako ubytovna.

Dnešní Rumburk už sice není tak bezútěšným městem jako před rokem 1989. Je barevnější a živější, svým návštěvníkům nabízí mimo jiné opravenou loretu, skvělé muzeum, výborně fungující infocentrum či populární rekreační areál pod rozhlednou na Dymníku. Přesto se stále potýká se sociálně vyloučenými lokalitami, velkým procentem dluhové a exekuční zátěže u obyvatel a s odlivem mladých a nadaných lidí.

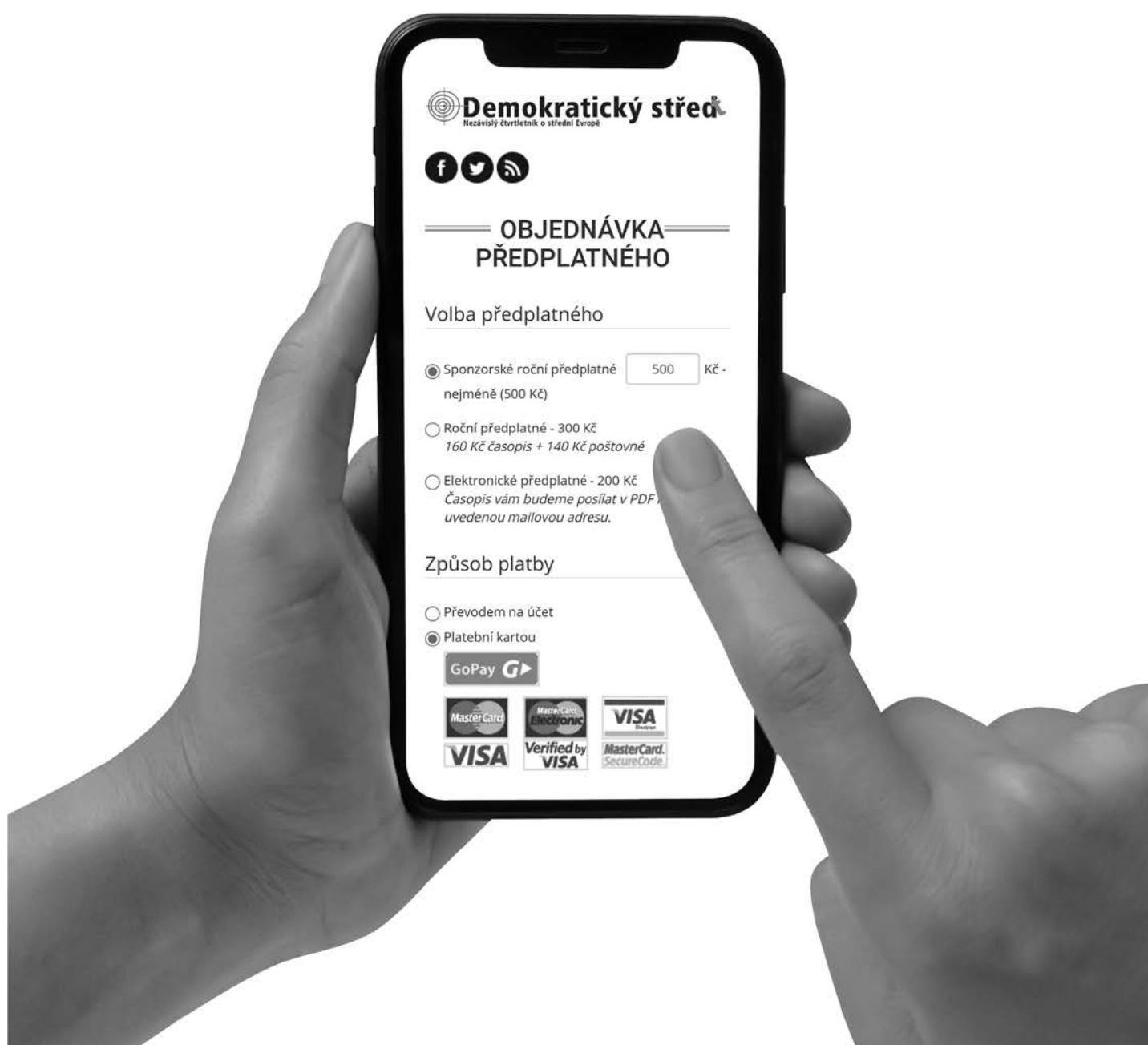
Jedním z nich je nesporně i kontroverzní filmař, raper a kreslíř Martin Pohl, známý i pod uměleckým jménem Řezník. Jeho dnes už kultovní černá komedie *Párty hár* je na jednu stranu filmem jistě obrazoboreckým a vtipným, na druhou však v podstatě podtrhuje stereotypní vykreslení autorova rodiště jako místa periferního, vyloučeného, jehož charakteristikou jsou drogy, zkrachovalé existence a Romové.

Martin Veselka

*Rozhlednu na vrchu Dymník nechal roku 1896 u příležitosti svých šedesátin vystavět místní podnikatel August Wenschuch.
Foto: Martin Veselka*

PŘEDPLATNÉ ČASOPISU

PŘEDPLATIT SI NÁS MŮŽETE PROSTŘEDNICTVÍM QR KÓDU NA OBRÁZKU NEBO PIŠTE NA REDAKČNÍ E-MAIL REDAKCE@DEMOKRATICKYSTRED.CZ.